

อัตลักษณ์เจ้านายฝ่ายเหนือ กับการรื้อฟื้นภาพลักษณ์ในช่วงพ.ศ.2500-2540

สหราช ปาละมี*

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาการรื้อฟื้นบทบาทเจ้านายฝ่ายเหนือในช่วงระหว่างปีพ.ศ.2500-2540 การศึกษานี้พบว่าเงื่อนไขสำคัญในการฟื้นบทบาทของเจ้านายฝ่ายเหนือสัมพันธ์กับอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่เจ้านายฝ่ายเหนือสร้างขึ้น อัตลักษณ์ดังกล่าวสร้างผ่านเครือข่ายความสัมพันธ์ทางการแต่งงาน ที่เชื่อมโยงตั้งแต่เจ้านายระดับสูงไปจนถึงข้าราชการในราชสำนักกรุงเทพฯ รวมถึงการสืบทอดขนบธรรมเนียมทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของกลุ่มอย่างต่อเนื่องไม่ขาดสาย การฟื้นคืนบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่แผ่ขยายอำนาจนำทางอุดมการณ์และวัฒนธรรมไปสู่ระดับภูมิภาคอย่างลึกซึ้ง ส่งผลให้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเจ้านายฝ่ายเหนือเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้กลุ่มนี้ได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่ายความสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ไทย ความสัมพันธ์ดังกล่าวให้ผลประโยชน์ต่างตอบแทนซึ่งกันและกัน โดยเจ้านายฝ่ายเหนือมีบทบาทหนุนช่วยในด้านการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในระบอบที่สถาบันพระมหากษัตริย์กำลังฟื้นฟูภาพลักษณ์ทางจิตวิญญาณและการแสวงหารากเหง้าของเทวราชทูตทางวัฒนธรรมนี้อยู่ในรูปแบบของพิธีกรรมและประวัติศาสตร์อันยาวนานของความสัมพันธ์ระหว่างล้านนากับราชวงศ์จักรี ซึ่งกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือมีสถานะการเป็น “เจ้า” ที่สืบสายโลหิตเจ้าประเทศราช ขณะเดียวกัน การเติบโตของกระแสท้องถิ่นนิยมก็ยังช่วยขยายการรับรู้และพื้นที่ทางสังคมให้กับกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือมากขึ้นด้วย

คำสำคัญ: เจ้านายฝ่ายเหนือ, การรื้อฟื้นบทบาทและสถานะ, สถาบันกษัตริย์

* สำเร็จการศึกษานิพนธ์ปริญญาตรีจากภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อพ.ศ.2568

บทนำ

การผนวกล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามหลังจากนโยบายปฏิรูปการปกครองในปี พ.ศ.2430 ส่งผลให้สถานะและบทบาทของเจ้านายฝ่ายเหนือลดลงอย่างมาก จากเดิมที่ก่อนการปฏิรูป เจ้านายฝ่ายเหนือมีอำนาจปกครองในพื้นที่ของตนเองอย่างอิสระและมีความสัมพันธ์กับสยามอย่างหลวมๆ ผ่านการส่งเครื่องราชบรรณาการ เมื่อนโยบายการปฏิรูปการปกครองของสยามเริ่มขึ้นในปีพ.ศ.2430 และทวีเข้มข้นขึ้นอย่างมากในทศวรรษ 2440¹ เมืองเชียงใหม่และหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งหมดตกเป็นส่วนหนึ่งของสยามโดยสมบูรณ์ อย่างไรก็ตาม เจ้านายเหล่านี้ได้พยายามปรับตัวเพื่อรักษาสถานะให้ใกล้เคียงกับสถานะเดิมอยู่เสมอ

เจ้านายฝ่ายเหนือเริ่มกลับมามีบทบาทอีกครั้งในสังคมไทยหลังปีพ.ศ.2500 เมื่อกลุ่มอนุรักษ์นิยมไทยกลับมามีอำนาจทางการเมืองอีกครั้ง ภายใต้บริบทนี้ เจ้านายฝ่ายเหนือกลับมา มีสถานะเป็นชนชั้นสูงของเมืองเชียงใหม่ พร้อมกับการที่เจ้านายฝ่ายเหนือหลายท่านได้เข้าไปมีบทบาทในแวดวงสังคมชั้นสูงของไทย โดยเฉพาะเจ้านายในสายตระกูล ณ เชียงใหม่ ที่มีส่วนในการวางรากฐานและประกอบสร้างภาพลักษณ์ทางสังคมและวัฒนธรรมของเมืองเชียงใหม่ ประเด็นทางวัฒนธรรมจึงเป็นจุดที่น่าสนใจในการศึกษาการฟื้นฟูบทบาทของเจ้านายฝ่ายเหนือ ซึ่งสามารถมองได้ว่าเจ้านายฝ่ายเหนือเป็นกลุ่มการเมืองท้องถิ่นกลุ่มหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการผนวกรวมให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม และพยายามดิ้นรนต่อรองอำนาจเพื่อรักษาสถานะเดิมโดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรมที่ตกทอดกันมาในสายตระกูล อันมีลักษณะเฉพาะในกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ การศึกษาในลักษณะนี้จึงช่วยให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มอำนาจในท้องถิ่นที่มีการปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย

งานศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเจ้านายฝ่ายเหนือในวงวิชาการไทยมักรวมอยู่ในงานศึกษาโดยภาพรวมของประวัติศาสตร์ภาคเหนือ ซึ่งจะกล่าวถึงกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือในบทบาททางการเมืองและเศรษฐกิจ เช่น เจ้า พ่อคำ ขาวนา นายทุนและเครือข่ายธุรกิจ การก่อตัวของกลุ่มทุนในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจล้านนา ของชัยพงษ์ สำเนียง ที่อธิบายความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ของกลุ่มคนต่างๆ โดยศึกษาผ่านการเติบโตของกลุ่มทุนต่างๆ บนเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ อันทำให้เห็นถึงบทบาทของเจ้านายฝ่ายเหนือท่ามกลางการเปลี่ยนแปลง หรืองานศึกษาของ ภิญญพันธ์ พจนะลาวัลย์ เรื่อง *ล้านนาที่เพิ่งสร้าง: ภาคเหนือ*

¹ ชัยพงษ์ สำเนียง, *เจ้า พ่อคำ ขาวนา นายทุนและเครือข่ายธุรกิจ การก่อตัวของกลุ่มทุนในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจล้านนา*, พิมพ์ครั้งที่2, (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2565).

หลังปฏิวัติสยาม² ที่ศึกษาปัจจัยความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองและสังคมของภาคเหนือที่ถูกปิดกั้นจากการรวมศูนย์อำนาจเข้าสู่ส่วนกลาง ส่งผลต่อการสร้างอัตลักษณ์และวัฒนธรรม “ล้านนา” หรืองานศึกษาที่ศึกษากลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือโดยตรง งานศึกษาของเบญจวรรณ บุญโทแสง ใน พัฒนาการการปรับตัวทางการเมืองของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นภายหลังการผนวกดินแดนของสยาม (พ.ศ.2442-2547) เป็นงานศึกษาการปรับตัวของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นอย่างเจ้านายฝ่ายเหนือหลังนโยบายการผนวกดินแดนล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามที่ส่งผลกระทบต่ออำนาจของเจ้านายท้องถิ่น และส่งผลให้กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือต้องมีการปรับตัวในลักษณะต่างๆ ทั้งการเมืองและเศรษฐกิจในภาพรวม³

บทความนี้จึงต้องการศึกษากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเจ้านายฝ่ายเหนือ ซึ่งเป็นหนึ่งในกระบวนการปรับตัวของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือที่ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ภาพลักษณ์ของเจ้านายฝ่ายเหนือ นอกจากนี้ยังศึกษาปัจจัยที่ส่งต่อการกลับมามีบทบาทในสังคมไทยของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือระหว่างพ.ศ.2500-2540 หลังการฟื้นคืนบทบาทของสถาบันกษัตริย์ไทยในช่วงพ.ศ.2500 เป็นต้นมา บทความนี้ได้ใช้แนวพินิจทางประวัติศาสตร์ โดยอาศัยข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น เช่น หนังสือที่ระลึกงานพระราชทานเพลิงศพ งานศพ บันทึกความทรงจำ งานวิชาการร่วมสมัยกับช่วงเวลาการศึกษา และเอกสารชั้นรอง เช่น งานวิจัยวิทยานิพนธ์

พลวัตของการเรียกขานกลุ่มการเมืองท้องถิ่นว่า “เจ้านายฝ่ายเหนือ”

การใช้คำเรียกเจ้านายฝ่ายเหนือในแต่ละช่วงเวลามีความแตกต่างกัน นับตั้งแต่การผนวกดินแดนล้านนาเข้าเป็นหนึ่งในประเทศราชของสยาม การเรียกขานกษัตริย์และเจ้านายล้านนานั้นปรากฏขึ้นในปีพ.ศ.2325 เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชขึ้นครองราชย์ พระยาภาวดีเจ้าเมืองนครลำปางได้พาพี่น้องลงมาเข้าเฝ้าสวามิภักดิ์ จึงโปรดเกล้าฯ

² ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัลย์, *ล้านนาที่เพิ่งสร้าง: ภาคเหนือหลังการปฏิวัติสยาม* (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2566).

³ เบญจวรรณ บุญโทแสง, “พัฒนาการการปรับตัวทางการเมืองของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นภายหลังการผนวกดินแดนของสยาม (พ.ศ.2442-2547) : กรณีศึกษาตระกูล ณ เชียงใหม่” (วิทยานิพนธ์, สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550).

ให้เรียกขานเจ้านายเหล่านี้ว่ายังคงมีสถานะเป็น “เจ้า” โดยเรียกว่า “พระเจ้าประเทศราช”⁴ แต่นัยยะของการเรียกเจ้านายประเทศราชตามด้วยทิศหรือมีนัยยะที่มีศูนย์กลางเป็นสยามเริ่มปรากฏขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 โดยปรากฏในจดหมายเหตุเรื่องการรับเสด็จแลสมโภชพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จกลับจากยุโรปคราวแรก ในปีพ.ศ.2440 ปรากฏมีการใช้คำว่า “เจ้านายแลแสนท้าวพระยาลาว”⁵ และการเรียกขานเจ้านายในล้านนาว่าเป็น “เจ้า” นี้ก็ยังคงปรากฏในพระราชดำรัสที่รัชกาลที่ 7 ทรงมีพระราชดำรัสตอบกลับการถวายพระพรเมื่อครั้งเสด็จเลียบมณฑลพายัพ ที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของกลุ่มเจ้านายในสายตาราชวงศ์จักรีว่า

การที่ไทยในสยามประเทศสามารถรวมกันได้ เพราะอาศัยพระบรมเดชานุภาพของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก และสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาทราชอาณาเขตแดนเก่า ก็เป็นความจริง แต่สมควรจะยกย่องผู้เป็นหัวหน้าของชาวมณฑลพายัพในสมัยนั้นด้วย คือเจ้าเจ็ดตนอันเป็นต้นตระกูลวงศ์ของเจ้านายเมืองเชียงใหม่ เมืองนครลำปางและเมืองลำพูน กับทั้งเจ้าเมืองน่านที่ได้เป็นบรรพบุรุษของเจ้านายในเมืองนั้น ที่ได้สามีกัดดีแล้วช่วยรบพุ่งเข้าศึกเป็นกำลังอย่างสำคัญ...จึงทรงพระกรุณาโปรดดย่องวงศ์สกุลเจ้าเจ็ดตนและสกุลเจ้าเมืองน่านให้มียศเป็นเจ้าสืบกันมา ด้วยเป็นสกุลคู่พระบารมีของพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่ปฐมกาล⁶

พระราชดำรัสนี้สะท้อนให้เห็นถึงการให้ความสำคัญกับเจ้านายในหัวเมืองฝ่ายเหนือ นอกจากนี้ยังปรากฏในจดหมายเหตุการเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลพายัพ โดยใช้คำเรียกเจ้านายล้านนาว่า “เจ้านายมณฑลพายัพ” แต่การใช้คำว่า “เจ้านายฝ่ายเหนือ” เริ่มมีการใช้เมื่อรัชกาลที่ 9 ได้เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรในพื้นที่ภาคเหนือและจังหวัดเชียงใหม่ พบว่ามี

⁴ วรชาติ มีชูบท, *เจ้านายฝ่ายเหนือและตำนานรักมะเมียะ*, พิมพ์ครั้งแรก (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2556), 22.

⁵ เรื่องเดียวกัน, 162.

⁶ *จดหมายเหตุเสด็จพระราชดำเนินเลียบมณฑลฝ่ายเหนือ พระพุทธศักราช 2469* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2474), 109

การใช้คำว่า “เจ้านายภาคเหนือ” หรือ “เจ้านายฝ่ายเหนือ” ในภาพยนตร์ส่วนพระองค์ และคำนี้ก็กลายมาเป็นที่เรียกขานกันอย่างล้าลองในกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือด้วยกัน

เจ้านายฝ่ายเหนือในสายตาชาวต่างชาติก่อนการเข้ามาของสยาม

ชนชั้นนำของล้านนามีการปรับตัวเพื่อตอบรับการเข้ามาของตะวันตกและการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมืองเมื่อถูกผนวกเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสยามในพ.ศ. 2430 การดำรงตัวตนทางวัฒนธรรมจึงมีความเปลี่ยนแปลงในลักษณะที่ต้องปรับตัวเพื่อตอบสนองกับการเข้ามามีปฏิสัมพันธ์กับชาวต่างชาติหรือข้าราชการสยาม ทั้งวิถีชีวิต ระบบเกียรติยศที่อ้างอิงกับราชสำนักกรุงเทพฯ การกินอยู่ การจัดงานเลี้ยงต้อนรับ ปรากฏในบันทึกของชาวต่างชาติที่ได้เข้าไปในงานเลี้ยงและได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากเจ้าหลวงเชียงใหม่ ก่อนหน้านั้นมีบันทึกชาวต่างชาติที่เข้ามาในคุ้มหลวงนครเชียงใหม่ เช่น ในปีพ.ศ.2422 โฮลท์ ซา มูเอล ฮัลเลต์ ได้บันทึกบรรยากาศของคุ้มหลวงพระเจ้าอินทวิชยานนท์ว่า

เมื่อเดินขึ้นบันไดซึ่งปูพื้นด้วยกระเบื้องสีดำ เรามาถึงท้องพระโรงซึ่งครอบคลุมพื้นที่ส่วนหน้าทั้งหมดของอาคาร พื้นห้องปูด้วยไม้หลายชนิด มีโคมไฟห้อยระย้าหลายอันแขวนลงมาจากเพดาน ที่ผนังห้องปิดด้วยกระดานในลักษณะเดียวกันกับห้องนั่งเล่นสไตล์อังกฤษ ภายในห้องมีกระจกลักษณะยาวและแคบ กรอบทองแขวนอยู่ ส่วนเครื่องเรือนประกอบด้วยเก้าอี้ยาว 1 ตัว เก้าอี้วน 1 ตัว เก้าอี้รับแขกบุวมสึเขียว 12 ตัว โต๊ะสำหรับวางสิ่งของ 1 ตัว⁷

หรือบันทึกการทานอาหารค่ำที่คุ้มเจ้าอุบลวรรณา ได้บันทึกว่า

เจ้าอุบลวรรณาจัดเตรียมงานเลี้ยงอาหารค่ำสำหรับพวกเราอย่างดียิ่งในสไตล์ยุโรป บนโต๊ะอาหารตกแต่งประดับประดาด้วยดอกไม้สดงาม โดยมีสซิสแมคกีลวารีเป็นผู้ช่วยจัดเตรียมภาชนะถ้วยชามตลอดจนเครื่องใช้บนโต๊ะอาหารและผ้าลินินสำหรับปูโต๊ะ

⁷ ทรงสุข บุญทาวงค์, “การปรับใช้ทุนทางวัฒนธรรมสำหรับอาหารในคุ้มเจ้าหลวงเชียงใหม่ลุ่มมิติการท่องเที่ยวเชิงอาหาร” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2563), 75.

ส่วนคนรับใช้ชาวมณฑลของเราได้รับมอบหมายให้ควบคุมเรื่องการจัดเตรียมอาหารในบรรดาแขกที่มาร่วมงานเลี้ยงพระธิดาของพระชายาเจ้าหลวง(เจ้าดารารัศมี)เจ้าหญิงและองค์ชายอีกสามองค์ รวมทั้งพระอัครและเจ้าชาย ผู้ช่วยข้าหลวงสยามสองคนด้วย สำหรับมือนี้จากการที่เคยใช้นิ้วมือเปิบอาหาร คนเหล่านี้จำเป็นต้องเปลี่ยนมาใช้มิดและส้อมแทน ถึงกระนั้นพระอัคร ชาวสืลผู้ชำนาญก็ยังแสดงให้เห็นว่าสามารถใช้อุปกรณ์เหล่านี้ได้เป็นอย่างดีในยามที่ต้องอยู่ต่อหน้าบรรดาหญิงสาว⁸

หลักฐานข้างต้นทำให้เห็นการที่ราชสำนักของเจ้านายฝ่ายเหนือ หรือคุ่มหลวง มีการปรับตัวให้กับโลกตะวันตกแล้ว โดยเฉพาะวัฒนธรรมการกินอยู่ บนโต๊ะอาหารการรับรองแขก ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนว่าเจ้านายฝ่ายเหนือสามารถปรับตัวให้เข้ากับคนต่างชาติได้เป็นอย่างดี

ราชสำนักพระราชยาเจ้าดารารัศมีกับการรับอิทธิพลสยาม

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่ส่งผลถึงวัฒนธรรมที่ผสมผสานระหว่างพื้นเมืองกับสยามเกิดขึ้นเมื่อบุคคลสำคัญอย่างเจ้าดารารัศมี ได้เดินทางไปถวายตัวให้แก่กษัตริย์สยามคือรัชกาลที่ 5 ในปีพ.ศ.2429 การที่สยามใช้อำนาจที่เหนือกว่าล้านนาโดยนำเจ้าดารารัศมีเป็นเครื่องมือประกันความราบรื่นระหว่างความสัมพันธ์ในทางการเมือง ทำให้เจ้าดารารัศมีเปรียบเสมือนแหล่งพักพิงทางอำนาจที่ใกล้ชิดกับศูนย์กลางอำนาจของสยามมากที่สุด ภายหลังจากการผนวกรวมเอาล้านนาเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสยามอย่างสมบูรณ์ ในคราวเดียวกันนั้นก็เป็จุดเริ่มต้นของการรับเอาธรรมเนียมหลายอย่างของชาวสยามมาใช้ในเมืองเชียงใหม่ เพื่อนำเสนอภาพความศิวิไลซ์ตามสายตาของชนชั้นนำกรุงเทพฯ เมื่อบทบาทอำนาจของราชสำนักล้านนาลดลงแต่การที่มีตัวแทนของเจ้านายฝ่ายเหนืออย่างเจ้าดารารัศมีเป็นส่วนหนึ่งที่ใกล้ชิดกับกลุ่มอำนาจหลักส่งผลให้วัฒนธรรมในคุ่มหรือวังของเจ้านายล้านนากลับมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้น

เมื่อพระราชยาเจ้าดารารัศมีประทับอยู่ที่กรุงเทพฯ ได้มีการก่อร่างราชสำนักล้านนาขนาดย่อมในพระบรมมหาราชวัง เจ้านายฝ่ายเหนือหลายคนได้เข้าไปใช้ชีวิต ศึกษา และแต่งงานกับเจ้านายกรุงเทพฯ เจ้านายชายและหญิงต่างถูกส่งเข้าไปรับการอบรมภายใต้การดูแลของพระราชยาเจ้าดารารัศมี ฝ่ายเจ้านายสตรีก็ได้รับการอบรมอย่างกุลสตรีแบบสยามให้รู้จักการทำงาน

⁸ “สัมพันธ์ เจ้านายสตรีล้านนา กับเจ้านาย-ขุนนางสยาม ความรัก ผลประโยชน์ การเมือง?”

ศิลปวัฒนธรรม, สืบค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2567, https://www.silpa-mag.com/history/article_79340

ประณีตศิลป์ เช่น ถูกส่งไปเข้ารับการอบรมงานฝีมืองานดอกไม้ ใบตอง การทำอาหาร ในบันทึกของหม่อมหลวงเนื่อง นิลรัตน์ ได้กล่าวถึงการที่เจ้านายฝ่ายเหนือหลายท่านถูกส่งตัวเข้ามาในราชสำนักพระวิมาดาเธอ พระองค์เจ้าสายสวลีภิรมย์ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ปิยมหาราชปดิวรัดา เช่น เจ้าบุญทิพย์ ณ เชียงใหม่ เจ้าประกายคำ ณ ลำพูน เจ้าอินวลัย ณ เชียงใหม่ และเจ้ามุกดา ณ เชียงใหม่ เข้ารับการฝึกฝนงานฝีมืออย่างงานดอกไม้สด งานปักพุ่มดอกไม้สำหรับบูชาพระ งานมาลัย งานดอกไม้แห้ง งานอาหาร⁹

เจ้าดารารัศมีสนพระทัยดนตรีไทยเป็นพิเศษ โดยทรงดนตรีด้วยพระองค์เองและให้ข้าราชการสำนักเรียนรู้นครไทยเช่นเดียวกัน ทั้งซออู้ ซอด้วง และจะเข้ ซึ่งเจ้านายเหล่านี้จะมีบทบาทในการวางรากฐานให้แก่วงการดนตรีในระยะเวลาต่อมา นอกจากนี้พระองค์ยังรับอิทธิพลเทคโนโลยีใหม่ๆ พร้อมกับการบริโภคแบบตะวันตกที่แพร่เข้ามาในสยามยุคนั้นด้วย เช่น กล้องถ่ายรูป ดังที่ปรากฏในภาพถ่ายจำนวนหนึ่งที่ทรงยืนเป็นแบบถ่ายภาพ ดังนั้นการเข้าไปอยู่ในราชสำนักของเจ้าดารารัศมีในช่วงเปลี่ยนผ่านสำคัญของสยามสมัยรัชกาลที่ 5 จึงมีอิทธิพลอย่างมากต่อการกำหนดทิศทางและการจัดวางอำนาจใหม่ของเจ้านายฝ่ายเหนือในระยะต่อมา

นอกจากนี้เจ้านายผู้ชายบางส่วนเข้ารับราชการในราชสำนักกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นอีกหนึ่งวิธีการในการปรับตัวและรักษาสถานภาพทางสังคมของตนเองให้ใกล้เคียงกับอำนาจที่สูญเสียไปอย่างมากที่สุด เช่น พลตรีเจ้าราชบุตร (วงศ์ตระวัน ณ เชียงใหม่) โอรสในพลตรีเจ้าแก้วขวัญ เจ้าหลวงเชียงใหม่พระองค์สุดท้ายได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็กในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

สำหรับด้านเจ้านายสตรีนั้น การแต่งงานเป็นสิ่งที่เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายฝ่ายเหนือกับชนชั้นนำกรุงเทพฯ อย่างเห็นได้ชัด การปรับตัวด้านชีวิตและครอบครัวของเจ้านายฝ่ายเหนือเห็นได้จากการสมรสกับเจ้านายระดับสูงในกรุงเทพฯ ก่อนหน้าที่จะผนวกรวมดินแดน การแต่งงานเป็นการเชื่อมสัมพันธ์ที่มีนัยยะทางการเมืองสูงมาก นับตั้งแต่เจ้าดารารัศมีเข้าถวายตัวกับรัชกาลที่ 5 ก็ปรากฏมีการแต่งงานระหว่างเจ้านายฝ่ายเหนือกับชนชั้นนำกรุงเทพฯ มากขึ้น ปัจจัยหนึ่งที่เกี่ยวข้องคือ การเชื่อมต่อที่สะดวกมากขึ้น และความต้องการที่จะคงสถานะทางการเมืองของเจ้านายฝ่ายเหนือให้ใกล้เคียงเดิมมากที่สุด

⁹ ทรงสุข บุญทาวงศ์, “การปรับใช้ทุนทางวัฒนธรรมสำหรับอาหารในคุ้มเจ้าหลวงเชียงใหม่สู่มิติการท่องเที่ยวเชิงอาหาร,” 79.

เจ้านายฝ่ายเหนือที่มีการแต่งงานกับชนชั้นนำกรุงเทพฯ ที่โดดเด่นมีการแต่งงานในระดับเจ้านายชั้นสูงจนถึงข้าราชการ ที่ปรากฏหลักฐานเด่นชัดได้แก่ 1) เจ้าสุมิตรา ธิดาเจ้าราชวงศ์ (ขัตติยะ) ณ เชียงใหม่ ได้สมรสกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร 2) เจ้าชายแก้ว ณ เชียงใหม่ ธิดาเจ้าทักษิณนิเกตต์ (มหายศ ณ เชียงใหม่) ได้สมรสกับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมขุนพิทยลาภพฤฒิธาดา (พระองค์เจ้าโสณบัณฑิต) ข้าหลวงพิเศษเชียงใหม่ (พ.ศ.2432-2434) 3) เจ้ากาคำ ณ เชียงใหม่ ธิดาเจ้านานสมมณูย์ ได้สมรสกับพระยาทรงสุรเดช ซึ่งขึ้นมดำรงตำแหน่งข้าหลวงพิเศษมณฑลลาวเฉียง (พ.ศ.2436-2442) 4) เจ้าฟองแก้ว ณ เชียงใหม่ ธิดาเจ้าน้อยบัวระวงษ์ ข้าหลวงในความปกครองของเจ้าดารารัศมี ได้สมรสกับเจ้าพระยาธรรมาธิกรณาธิบดี (ม.ร.ว. ปุ่ม มาลากุล) 5) เจ้าบัวทิพย์ ณ เชียงใหม่ ธิดาเจ้าแก้วนวลรัฐ เจ้านครเชียงใหม่องค์สุดท้าย สมรสกับมหาอำมาตย์ตรี พระยานริศราชกิจ ข้าหลวงใหญ่เทศาภิบาลมณฑลพายัพ 6) เจ้าทิพวัน ณ เชียงใหม่ ได้สมรสกับพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าบวรเดช ซึ่งดำรงตำแหน่งอุปราชมณฑลพายัพในช่วง พ.ศ.2458-2462¹⁰

หรือเจ้านายร่วมสมัยหลัง พ.ศ.2500 1) ฟองจันทร์ ศิริวัติ มีชื่อเดิมว่า เจ้าฟองจันทร์ อินทขัติย์ หม่อมในพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอนุสรมงคลการ 2) คุณหญิงระวิพันธุ์ สุจริตกุล สมรสกับ สุชาติ สุจริตกุล 3) เจ้าวงศ์จันทร์ คชเสนี สมรสกับ ปฐม คชเสนี 4) เจ้ากอกแก้ว ปรายกาวิล ณ เชียงใหม่ สมรสกับ พ.ต.ท.ทิพย์ อัศวรักษ์ ก่อนหย่าร้างและสมรสใหม่กับพระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าวรานนท์ธวัช การแต่งงานในระยะหลังนี้มีความแตกต่างจากช่วงเวลาก่อนหน้า โดยเปลี่ยนจากการแต่งงานจุดประสงค์ทางการเมืองในลักษณะการถวายตัวเป็นบาทบริจาริกา มาเป็นการแต่งงานในเชิงคู่สามีภรรยาและครอบครัว

เจ้าดารารัศมียังมีส่วนสร้างความทันสมัยในสำนักทางประวัติศาสตร์ โดยการวางรากฐานงานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ภาคเหนือ อิทธิพลอีกอย่างหนึ่งที่น่าสนใจของเจ้าดารารัศมีคือ การกลับมาวางรากฐานประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของเมืองเชียงใหม่ กรณีสำคัญคือการรวบรวมพระอัฐิของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่โดยเฉพาะราชวงศ์เจ้าเจ็ดตนที่กระจัดกระจายอยู่มารวบรวมไว้ในสุสานหลวง ณ วัดสวนดอก ซึ่งในธรรมเนียมล้านนานั้นไม่ปรากฏการเก็บอัฐิผู้ตายไว้ในวัดมาก่อน การกลับมาเยือนเชียงใหม่ครั้งแรกหลังการเสด็จไปประทับ ณ กรุงเทพฯ

¹⁰ “สัมพันธ์ เจ้านายสตรีล้านนา กับเจ้านาย-ขุนนางสยาม ความรัก ผลประโยชน์ การเมือง?” ศิลปวัฒนธรรม, สืบค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2567, https://www.silpa-mag.com/history/article_79340.

นานถึง 21 ปีเมื่อกราบบังคมทูลลา กลับมายังเมืองเชียงใหม่เมื่อปี พ.ศ.2451 จึงเกิดพิธีสำคัญขึ้น ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการวางรากฐานประวัติศาสตร์ มีการรวบรวมพระอัฐิของกษัตริย์เรียงตามแผ่นดินที่ปกครองมากถึง 10 พระองค์ รวมถึงพระชายา ตลอดจนถึงการจัดงานเฉลิมฉลองเป็นการใหญ่ถึง 15 วัน 15 คืน มีการปลูกสร้างหอสำหรับเฉลิมฉลองและเลี้ยงทาน มีมหรสพเป็นที่รับรู้ของชาวเมืองเชียงใหม่¹¹ ทั้งยังกลายสถานที่สำคัญคล้ายคลึงกับสุสานหลวงสำหรับไว้พระราชทานเพลิงศพ ปลงศพ เจ้านายฝ่ายเหนือจนถึงปัจจุบัน นอกจากการรวบรวมพระอัฐิราชวงศ์เชียงใหม่แล้ว ยังโปรดให้ชำระและเรียบเรียงพงศาวดารเชียงใหม่ โดยเรียบเรียงต่อจากพงศาวดารโยนกซึ่งได้รับอิทธิพลจากสยาม ทรงสำรวจและค้นคว้าแหล่งโบราณคดี ในเขตแม่ฮ่องสอน เชียงราย เชียงใหม่ ครอบคลุมแม่น้ำโขงแม่น้ำสาละวิน¹² อีกทั้งยังทรงติดต่อพูดคุยสัมพันธ์กับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เนื่องจากเป็นเจ้านายที่ซิดใกล้กันและสนใจการค้นคว้าในเรื่องโบราณคดีเช่นเดียวกัน¹³

หลังจากการสวรรคตของรัชกาลที่ 5 เจ้าดารารัศมีก็กลับมาประทับที่เมืองเชียงใหม่อย่างถาวร ทรงใช้ชีวิตอย่างเจ้านายกรุงเทพฯ ที่ประทับอยู่ในวัง เสวยพระกระยาหารแบบเจ้านายกรุงเทพฯ มีก๊ก พ่อครัว มีวังที่ประทับเสมือนเจ้านาย ทั้งที่ประทับถาวรและตากอากาศ ทรงมีความสัมพันธ์อันดีกับเจ้านายสยาม ในขณะเดียวกันก็ประดิษฐ์วัฒนธรรมลูกผสมบทรละคร การดนตรี นาฏศิลป์ ที่มีมาตรฐานตามแบบราชสำนักกรุงเทพฯ เพื่อความศิวิไลซ์ และนิยามตัวตนล้านนาอย่างใหม่ขึ้นมา ซึ่งต่อมาได้สืบทอดวิชาในวังพระราชชายามาสู่เจ้านายฝ่ายเหนือ อันเป็นแหล่งพักพิงทางอำนาจอีกครั้งให้กับเจ้านายฝ่ายเหนือ

การสร้างพิธีกรรม “บายศรีทูลพระขวัญ”:

ทุนทางวัฒนธรรมและความเข้มแข็งทางอัตลักษณ์ของเจ้านายฝ่ายเหนือ

พิธีกรรมบายศรีทูลพระขวัญเป็นตัวอย่างสำคัญที่แสดงให้เห็นอิทธิพลของราชสำนักสยามที่ผสมผสานวัฒนธรรมพื้นถิ่น จนกลายเป็นวัฒนธรรมลูกผสมที่สร้างสัญลักษณ์อันสูงส่งและมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว เดิมพิธีกรรมนี้เป็นวัฒนธรรมพื้นถิ่นที่เกี่ยวกับความเชื่อเรื่อง “ขวัญ”

¹¹ พระราชชายา เจ้าดารารัศมี เสด็จเชียงใหม่ (ม.ป.ท: ม.ป.พ, ม.ป.ป).

¹² สรัสวดี อ๋องสกุล, “พระราชชายาเจ้าดารารัศมีกับงานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ในนครเชียงใหม่,” *วารสารประวัติศาสตร์ มศว*, ปีที่ 47, ฉบับที่ 1 (2565): 144.

¹³ เรื่องเดียวกัน, 145.

แต่ถูกนำมาปรับปรุงให้มีแบบแผนที่แปลกใหม่ให้ผสมเข้ากับวัฒนธรรมราชสำนัก เพื่อใช้ในการบูชาขวัญแด่กษัตริย์สยามผู้ทรงบุญญาธิการ จึงเรียกว่า “พิธีบายศรีทูลพระขวัญ” เปรียบเสมือนเครื่องบรรณาการทางจิตวิญญาณที่เหล่าเจ้าประเทศราชน้อยใหญ่ทำถวาย พิธีกรรมนี้สืบทอดกันมาในกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ โดยเฉพาะตระกูล ณ เชียงใหม่ และถูกจัดขึ้นครั้งแรกในราชสำนักสยามเมื่อครั้งพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จกลับจากยุโรปครั้งแรกในปีพ.ศ.2440 โดยเจ้าประเทศราชเป็นผู้เชิญพระขวัญ ความสำคัญตอนหนึ่งว่า

ขบวรแห่งนี้เปนขบวรตามธรรมเนียมขวมนทลพายัพ มีขบวรดีช้องนำหน้า เจ้านายแลแสนท้าวพระยาแต่งเต็มยศ คือเจ้าสุริยพงศ์ผริตเดช เจ้านครเมืองน่าน ๑ เจ้าอุปราชนทวงศ์ผู้รักษาราชการเมืองนครลำปาง ๑ เจ้าอุปราชนทวงศ์ผู้รักษาราชการเมืองลำพูน ๑ เจ้าราชวงศ์สุริยะเมืองนครเชียงใหม่ ๑ พระยาพิริยวิไชยเจ้าเมืองแพร่ ๑ ขึ้นแคร่ตามกระบวรเครื่องสมโภชมาลงที่ถนนหน้าพระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พวกขบวรแห่ให้ถวายไชยมงคล ๓ ลา แล้วเสด็จขึ้น เจ้าพนักงานรับบายศรีแลเครื่องสมโภชขึ้นไปจัดตั้งถวายในท้องพระโรงกลางที่พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท พระบรมวงศานุวงศ์ แลข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายทหารพลเรือนเข้าไปคอยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทพร้อมกันตามตำแหน่ง เจ้านายแลแสนท้าวพระยาประเทศราชเข้าไปคอยเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทตามโบราณขัตติยราชประเพณีพร้อมกัน¹⁴

ความข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าพิธีกรรมดังกล่าวจัดขึ้นเพื่อสร้างความสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ระหว่างประเทศราชกับสยาม หลังจากที่ล้านนาถูกผนวกเข้ากับสยามอย่างสมบูรณ์ พิธีกรรมนี้ได้ถูกนำมาจัดอีกครั้งอย่างยิ่งใหญ่ในการเสด็จเลียบมณฑลพายัพของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งการเสด็จนี้มีนัยยะทางการเมืองคือการเป็นพระมหากษัตริย์องค์แรกที่เสด็จพระราชดำเนินไปยังนครเชียงใหม่ ดังพระราชปารภว่า

นับว่ายังไม่มีสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในกรุงรัตนโกสินทร์พระองค์ใดได้เสด็จพระราชดำเนินไปเลย จริ่งอยู่สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก (บางทีพระบาทสมเด็จพระ

¹⁴ จดหมายเหตุเรื่องรับเสด็จแลสมโภชพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จกลับจากยุโรปคราวแรก ใน พ.ศ. 2440, 43.

พุทธเลิศหล้านภาลัยด้วย) และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จไปแล้ว แต่เสด็จไปเมื่อยังมิได้ราชาภิเษกเป็นพระมหากษัตริย์ราช เพราะฉะนั้น หากครั้งนี้ได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปยังมณฑลพายัพ ก็ต้องนับว่าพระองค์เป็นสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินในกรุงรัตนโกสินทร์พระองค์แรกที่ได้เสด็จพระราชดำเนินขึ้นไปยังมณฑลนั้น¹⁵

ในการเสด็จพระราชดำเนินครั้งนั้น พิธีกรรมนี้ได้เปลี่ยนบทบาทจากการเป็นเครื่องราชบรรณาการที่เจ้าท้องถิ่นที่ถวายบูชาแด่กษัตริย์สยามผู้เปี่ยมด้วยบุญญาธิการ ให้กลายเป็นมหรสพที่ยิ่งใหญ่ของชาวล้านนาในพื้นที่สาธารณะ (public spectacles)¹⁶ โดยมีเจ้านายฝ่ายเหนือในระดับเจ้าผู้ครองนครและเจ้านายจำนวนมากเข้าร่วมพิธี เพื่อแสดงความเคารพต่อพระมหากษัตริย์และพระราชนิสิยามท่ามกลางพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการสยามและต่างประเทศ นอกจากนี้ พิธียังถูกบันทึกและเผยแพร่เป็นภาพยนตร์ให้คนทั่วไปได้ชมอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ กระบวนพิธีนี้จึงมีนัยสำคัญที่เปลี่ยนไปจากเดิม จากที่เป็นการสู่ขวัญตามความเชื่อ ก็กลายเป็นมหรสพสาธารณะที่แสดงบุญญาธิการของพระมหากษัตริย์และพระราชกรณียกิจที่แผ่ขยายไปในระดับภูมิภาค

พระราชชายาเจ้าดารารัศมีในฐานะประมุขของเจ้านายฝ่ายเหนือและผู้ที่ได้ยอมรับอย่างเป็นทางการจากราชสำนักสยามทรงเป็นประธานในการจัดพิธีครั้งนี้ เหล่าเจ้านายฝ่ายเหนือได้จัดเตรียมงานการรับเสด็จอย่างยิ่งใหญ่ ทั้งในด้านพิธีกรรมและรูปแบบที่เป็นมหรสพสาธารณะ¹⁷ เพื่อแสดงความศรัทธาของตนเองหลังจากการผนวกรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยามโดยสมบูรณ์ มหรสพการรับเสด็จประพาสมณฑลพายัพครั้งนี้ได้รับอิทธิพลโดยตรงจากมหรสพสาธารณะแบบรัชกาลที่ 5 ที่จัดขึ้นเพื่อรับเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหลังเสด็จประพาส

¹⁵ “พิธีทูลพระขวัญการพ้องของเจ้านายฝ่ายเหนือถวายเจ้านายกรุงเทพ,” ศิลปวัฒนธรรม, สืบค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2567, https://www.silpa-mag.com/culture/article_35183.

¹⁶ เปเลจจิ, เมาริตซิโอ, เจ้าชีวิต เจ้าสรรพสิ่ง: การก่อร่างสร้างภาพลักษณ์สมัยใหม่ของสถาบันกษัตริย์สยาม (นนทบุรี: ฟาเคียวกัน, 2566), 180.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, 181.

ยุโรป ซึ่งมีนโยบายตามอุดมการณ์สมบูรณาญาสิทธิราชย์สมัยใหม่ที่เชื่อมโยงความสำเร็จของ
กษัตริย์เข้ากับความสำเร็จและธุรกิจการค้าที่เกิดขึ้นในพระราชอาณาจักร¹⁸

พิธีรับเสด็จครั้งนี้มีความพิเศษและไม่เหมือนกับกรณีที่เคยมีในกรุงเทพฯ เพราะเป็น
การนำเอาวัฒนธรรมของหัวเมืองฝ่ายเหนือมาผสมผสานเพื่อย้อนรำลึกถึงจารีตของกษัตริย์ใน
อดีตที่เคยยatraเข้ามาในเมืองเชียงใหม่ การเสด็จฯ ในครั้งนี้ทรงพระราชดำเนินไปยังจุดที่เหนือ
ที่สุดของสยามคือ เชียงแสน เชียงราย และศูนย์กลางของอาณาจักรล้านนาอย่างเชียงใหม่ ขบวน
เสด็จเข้าเมืองเริ่มจากการเสด็จฯ ถึงเมืองเชียงใหม่ด้วยรถไฟพระที่นั่ง จากนั้นจึงมีขบวนแห่เข้า
เมือง ซึ่งเจ้าเมือง ข้าราชการบริพารสยาม และเจ้านายฝ่ายเหนือได้จัดช้างพระที่นั่งถวายให้ทรง
ประทับ เพื่อเป็นกระบวนเข้าเมืองตามแบบโบราณ ช้างที่ใช้ในกระบวนได้รับการตกแต่งด้วย
เครื่องประดับตามประเพณีโบราณ โดยมีเจ้าผู้ครองนครเป็นผู้ควบคุมช้าง

การเสด็จเข้าตามราชทางที่ขบวนช้างผ่านมานั้นก็จัดให้มีขบวนเฉลิมพระเกียรติ ที่จัดโดย
บริษัท ห้างร้าน ที่เข้ามาประกอบธุรกิจในเมืองเชียงใหม่มากกว่า 10 ขบวนโดยประกอบเป็นรูป
ต่างๆ สวยงามและผูกคาถาถวายพระพรเป็นภาษาบาลีให้เป็นมงคลแก่ตัวกษัตริย์โดยไม่ซ้ำกัน
โดยมีหน่วยงานต่างๆ เป็นเจ้าของ ทั้งสุขาภิบาล บริษัทบอมเบย์เบอร์มาทำเป็นขบวนรูปทรงพม่า
บริษัทบอเนียว บริษัทพัฒนาการทำเป็นขบวนไฟฟ้าส่งแรงจากโรงภาพยนตร์ บริษัทหิซเอเซียติก
ฝรั่งเศส เป็นประตูป้อมโค้งกลม ขบวนประตูป้อมคนในบังคับอังกฤษทุกชาติทุกภาษาทำขบวนประตูป้อม
เลียนแบบประตูป้อมขอมโบราณ ขบวนประตูป้อม 7 คณะพ่อค้าจีนเชียงใหม่ ทำรูปทรงจั่วปราสาท
ขบวนประตูป้อม 8 บริษัทหิซเอเซียติกเดนมาร์กเป็นเจ้าของ ทำขบวนประตูป้อมประกอบป้อม ขบวนที่
9 เป็นทรงโค้งของบริษัทหิซเอเซียติกเดนมาร์กเป็นเจ้าของ ทำขบวนประตูป้อมประกอบป้อม ขบวนที่
10 เป็นทรงโค้งของบริษัทหิซเอเซียติกเดนมาร์กเป็นเจ้าของ ทำขบวนประตูป้อมประกอบป้อม ขบวนที่
2 ขบวนประดับประดาด้วยไฟฟ้า¹⁹

นอกจากขบวนถวายพระพรแล้วรัฐบาลยังปลูกปะรำเป็นระยะเพื่อให้พ่อค้า คหบดีเข้าเฝ้า
รับเสด็จ มีกระบวนพิธีทูลพระขวัญที่จัดให้นักเรียนและกลุ่มชนชาติต่างๆ ในเมืองเชียงใหม่เข้า
เฝ้าฯ ในกระบวน ประกอบไปด้วยกระบวนลูกเสือ นักเรียนสามัญ นักเรียนหญิง กระบวนโยนก
ประเทศลานนาไทย กระบวนชาติจีน ชนชาติฮ่อ ชนชาติลัวะ ยาง แม่ัว เย้า มูเซอร์ ขมุ พะม่า
เงี้ยว แซกซิก แซกอิสลาม ของบริษัทและหน่วยงานต่างๆ เช่น บริษัทบอมเบย์ บริษัทบอเนียว

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 182.

¹⁹ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีเจ้าราชบุตร(วงศ์ตะวัน ณ เชียงใหม่) 12 มกราคม 2516,

โรงพยาบาลแมคคอมมิค และโรงพยาบาลโรคเรื้อน²⁰ ทุกกระบวนระดับประตารถขบวนเป็นรูปต่างๆ ที่นำเสนอออกมาเป็นเรื่องราว เป็นที่แปลกหูแปลกตาประทับใจแก่เจ้านายกรุงเทพฯ ที่พบเห็น ดั่งบันทึกหม่อมเจ้าพูนพิศมัย ดิศกุล บันทึกไว้ความว่า

วันเสด็จถึงเมืองเชียงใหม่ประทับพักที่สถานีรถไฟครู่หนึ่งแล้ว เจ้าเชียงใหม่แก้ววรวงศ์ผู้เป็นพระเชษฐาพระราชชายาขึ้นขี่คอช้างนำเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระราชวงศ์เข้าเมืองด้วยกระบวนแห่ช้าง 80 ตัว ช้างกระบวนแต่งตัวอย่างโบราณคลุมหน้าและตัวด้วยผ้าสีแดงติดเงินเป็นแผ่นๆ มีฆ้องกลองต้อย่างพื้นเมืองมาในกระบวน และมีคนแต่งตัวอย่างนักรบโบราณถืออาวุธไล่แหลนหลาวดาบมีดมา 2 ข้าง ช้าง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องเต็มยศจอมพลทหารบก ทรงถือคทาประทับคานับราชฎของพระองค์มาบนกุบเปิดหลังช้างพระที่นั่ง มีเจ้าไชยา แต่งเต็มยศแบบโบราณถือขอช้างพนมมือมาที่หัวและเจ้าประพันธ์ฯ แต่งตัวแบบโบราณนั่งมาเป็นท้ายช้างพระที่นั่ง

เสียงฆ้องกลองและสีสั่นของกระบวนแห่และท่าทางของช้างเดินมาเป็นทิว เป็นสิ่งที่แลดูแล้วกระพริบตาไม่ได้ ทำให้ลืมตัวไปว่าอยู่ในสมัยปัจจุบัน-กลายเป็นเกิดผูกพันรัเห็นปู่ตายายเขายกทัพไปร่วมทุกข์ร่วมสุขกันในประเทศไทย ราชฎแน่นไปทั้งสองข้างถนนที่เสด็จออกจากสถานีรถไฟไปยังที่ประทับศาลากลางราว 1 ชั่วโมง ราชทูตต่างๆ ในกรุงเทพฯ พากันขึ้น mail train ตามไปดูแห่ในวันนั้น Dr.Asmis ราชทูตเยอรมันทูลเสด็จพ่อว่า- ‘เกิดมาไม่เคยเห็นอะไรที่จับใจเช่นนี้เลย!’²¹

ข้อความดังกล่าวสะท้อนการจัดพิธีกรรมรูปแบบใหม่ที่เพิ่มเติมมหรสพกระบวนแห่ของบรรดาเจ้านาย พ่อค้า ข้าราชการ บริษัทต่างชาติ และกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เสมือนการฉายภาพให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองของรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่สร้างความเจริญให้แก่หัวเมือง

²⁰ เรื่องเดียวกัน, 48.

²¹ “พิธีทูลพระขวัญการพ่อนของเจ้านายฝ่ายเหนือถวายเจ้านายกรุงเทพฯ,” ศิลปวัฒนธรรม, สืบค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2567, https://www.silpa-mag.com/culture/article_35183.

หนึ่งในขบวนสำคัญคือมีเจ้านายฝ่ายเหนือได้ทำการทูลพระขวัญ โดยให้เจ้านายทั้งชายและหญิงเข้าขบวนพ้อนรำเชิญบายศรีทูลพระขวัญ และผูกข้อพระกร พิธีในครั้งนั้นพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ทรงรับเป็นธุระในการจัดการ มีการจัดขบวนแห่บายศรีอย่างยิ่งใหญ่ ซึ่งรูปแบบบายศรีที่ใช้ประกอบพิธีมีทั้งหมด 9 ชั้น และ 7 ชั้น จำนวน 2 ต้น สำหรับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี เมื่อขบวนเคลื่อนสู่พลับพลาพิธี เจ้ามหาพรหมสุรธาดาซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองนครที่มีอาวุโสสูงสุดขณะนั้นกล่าวคำเชิญพระขวัญ เมื่อกล่าวคำเชิญพระขวัญเสร็จสิ้น เจ้าแก้วนารี เจ้านครเชียงใหม่ องค์ที่ 9 และเจ้าแม่จามรี ถวายพานพระขวัญให้กับพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ลำดับถัดมาเจ้ามหาพรหมสุรธาดาและเจ้าแก้วนารีเป็นตัวแทนของเจ้านายฝ่ายบุรุษ ถวายด้ายผูกข้อพระหัตถ์ของทั้งสองพระองค์ พระราชชายาเจ้าดารารัศมี และเจ้าแม่จามรี เป็นตัวแทนของเจ้านายฝ่ายสตรีถวายด้ายผูกข้อพระบาทของทั้งสองพระองค์²²

การรับเสด็จในคราวที่รัชกาลที่ 7 เสด็จเลียบมณฑลพายัพ นับเป็นเหตุการณ์เชิงประจักษ์สำคัญอีกหนึ่งเหตุการณ์ที่สะท้อนบทบาทในทางวัฒนธรรมที่ถูกวางรากฐานโดยกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ อันใช้เป็นเครื่องมือในการแสดงความเคารพต่ออำนาจที่เหนือกว่าในทางการเมือง นอกจากนี้ประเพณีประดิษฐ์เช่นนี้ยังสร้างความประทับใจ ความน่าสนใจในความแปลกใหม่ของประเพณีอื่นในสายตาของเจ้ากรุงเทพา ดังจะเห็นได้จากหลักฐานข้างต้นในบันทึกของหม่อมเจ้าพูนพิทยาสถิตที่สะท้อนความตื่นตาตื่นใจในพิธีกรรมนี้

บทบาททางวัฒนธรรมนี้จึงเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สำคัญที่สุดที่กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือได้สร้างขึ้นและสืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในตระกูล ณ เชียงใหม่ที่มีพระราชชายาเจ้าดารารัศมีเป็นประมุข รายละเอียดและองค์ประกอบทางด้านงานฝีมือในการจัดพิธีเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า ราชสำนักฝ่ายในของเจ้าดารารัศมีได้นำกระบวนการทำงานฝีมือจากราชสำนักในวังสวนสุนันทามาปรับใช้ในการสร้างแบบแผนพิธีบายศรีทูลพระขวัญ โดยมีการรวบรวมช่างฝีมือด้านการประดิษฐ์งานใบตองและการทำบายศรีมาเป็นครูฝึกถ่ายทอดให้กับผู้สนใจในตำหนัก ซึ่งหนึ่งในผู้สืบทอดคือ เจ้าอุ่นเรือน ณ เชียงใหม่ และส่งต่อมายังเจ้าพรมมินทร์ ณ

²² มุลนิตินราชดำรินุรักษ์, “บายศรีทูลพระขวัญ,” Facebook, 20 ธันวาคม 2567, <https://www.facebook.com/247584849071733/photos/pb.100064572973937.2207520000/253983965098488/?type=3>

เชียงใหม่ ผู้เป็นบุตรชาย และปัจจุบันได้มีการสืบทอดในสถาบันการศึกษาโดยสุณิสา ปิ่นเจริญ จากวิทยาลัยอาชีวศึกษาเชียงใหม่²³

เจ้านายฝ่ายเหนือกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตย

ความสัมพันธ์ระหว่างเจ้านายฝ่ายเหนือกับราชวงศ์จักรีจึงมีความสัมพันธ์พิเศษโดยมีเงื่อนไขสำคัญคือ การมีพระราชชายาเจ้าดารารัศมีเป็นเจ้านายผู้ใหญ่ในระดับสูงองค์สำคัญที่เป็นผู้สร้างรากฐานและผดุงอำนาจที่ลดลงของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือไว้ได้ ทั้งยังคงเชื่อมต่อสัมพันธ์กับเจ้านายสยามเรื่อยมาภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เจ้านายฝ่ายเหนือก็มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงในระบอบใหม่พ.ศ.2475 แต่อย่างไรก็ตามเจ้านายฝ่ายเหนือก็ให้ความร่วมมือต่อระบอบใหม่เป็นอย่างดี โดยมีพระราชชายาเจ้าดารารัศมีเป็นตัวกลางในการประสานในการร่วมมือการประชุมเพื่อชี้แจงต่อการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองใหม่²⁴

ข้าพเจ้าได้ตั้งความเพียรเกลี้ยกล่อมเจ้านายเชียงใหม่ให้รับฐานะทางนี้ ในขั้นต้นก็จะมีแต่ความปฏิเสธ ไม่กล้าทำเพราะเจ้าแก้วนวลรัฐผู้ครองนครไม่อยู่ แต่เกรงอำนาจเทศา ยิ่งกว่าอื่น เพราะเชื่อว่าพระองค์เจ้าทศศิริวงศ์อาจอยู่ปกครองต่อไปได้

ถึงที่สุดข้าพเจ้ารวบรัดให้เจ้าราชบุตรไปขอความเห็นชอบของพระราชชายาเธอ... ราษฎรในเมืองนี้เคยเชื่อถือเจ้านายของเขายิ่งกว่าข้าราชการ เมื่อเจ้านายเหล่านี้ปลงใจด้วยแล้ว ก็เพนอันสิ้นความกินแหนงแคลงใจ²⁵

น่าสังเกตว่าถึงแม้เจ้านายจะหมดอำนาจในทางการเมืองอย่างเป็นทางการแล้ว แต่เจ้านายฝ่ายเหนือกลับยังมีอิทธิพลต่อความเชื่อและการเมืองในระดับท้องถิ่นอยู่ ดังปรากฏในจดหมายของพระยาสุริยานุวัตร ทำให้คณะราษฎรต้องพึ่งพาอาศัยเจ้านายฝ่ายเหนือให้เป็นอีกหนึ่งกลุ่มทางการเมืองในการชี้แจงและยอมรับกับระบอบใหม่ เนื่องด้วยการยินยอมและให้ความ

²³ ทรงสุข บุญทาวงค์, “การปรับใช้ทุนทางวัฒนธรรมสำหรับอาหารในคุ้มเจ้าหลวงเชียงใหม่สู่มิติการท่องเที่ยวเชิงอาหาร,” 80.

²⁴ ภิญญพันธ์ พจนนลาวัลย์, *ล้านนาที่เพิ่งสร้าง: ภาคเหนือหลังการปฏิวัติสยาม*, 14.

²⁵ “ย้อนบรรยากาศ ปฏิวัติ 2475 “เจ้านายฝ่ายเหนือ” ในเชียงใหม่ มีท่าทีอย่างไร?”, ศิลปวัฒนธรรม, สืบค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2567 https://www.silpa-mag.com/history/article_129650.

ร่วมมือเป็นอย่างดีกับคณะราษฎร ในฝ่ายคณะราษฎรจึงเห็นว่าเจ้านายฝ่ายเหนือไม่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้วจึงสนับสนุนเจ้านายทางเหนือมากกว่าการแตกหักในฐานะ “เจ้า” นอกจากการให้ความยินยอมกับระบอบการปกครองใหม่แล้ว การทยอยเสียชีวิตของเจ้านายองค์สำคัญก็เป็นอีกหนึ่งปัจจัยที่ทำให้คณะราษฎรไม่ได้ขัดแย้งกับกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ เช่น การสิ้นพระชนม์ของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ในปีพ.ศ.2476 และการพิราลัยของเจ้าแก้วนวล เจ้าหลวงเมืองเชียงใหม่ในปีพ.ศ.2482 เจ้าจักรคำขจรศักดิ์ เจ้าหลวงลำพูนในปีพ.ศ.2486 และเจ้าหลวงลำปาง แพร่ น่าน ที่เสื่อมอำนาจทางเศรษฐกิจไปก่อนหน้านี้แล้ว²⁶

เมื่อการปกครองในระบอบใหม่ได้เปลี่ยนการเมืองเป็นระบอบประชาธิปไตย เจ้านายฝ่ายเหนือส่วนหนึ่งก็มีการปรับตัวเข้าสู่เวทีทางการเมือง ด้วยปัจจัยส่วนตัวที่มีทุนทรัพย์มากในการเล่นการเมือง เช่น การลงสมัครเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรของเจ้าบุญเลิศ ณ เชียงใหม่ และเจ้าไชยณรงค์ ณ เชียงใหม่ ซึ่งนับได้ว่าเป็นกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือที่มีบทบาททางการเมืองระดับท้องถิ่นอีกด้านหนึ่งที่แสดงถึงการปรับตัวของเจ้านายฝ่ายเหนือ ข้อสังเกตที่น่าสนใจก็คือ เจ้านายมักจะได้รับการให้ความไว้วางใจจากประชาชนในท้องถิ่นมากกว่าข้าราชการจากส่วนกลาง

หลังจากการสิ้นพระชนม์ของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี และเจ้านายในระดับเจ้าผู้ครองนคร เจ้านายในระดับสูงที่ยังมีชีวิตอยู่และเป็นประมุขของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือต่อมาคือ พลตรีเจ้าราชบุตร (วงศ์ตะวัน ณ เชียงใหม่) โอรสในพลตรีเจ้าแก้วนวล เจ้าหลวงนครเชียงใหม่ องค์ที่ 9 นับเป็นเจ้านายระดับสูงที่มีความสำคัญต่อจากช่วงเวลาก่อนหน้านี้ เนื่องจากด้วยเป็นเจ้านายที่มีความอาวุโสในด้านอายุและถือกำเนิดจากบิดามารดาที่เป็นเจ้าหลวงเป็นเจ้านายด้วยสายเลือดบริสุทธิ์ มีตำแหน่งสืบทอดในการเป็นเจ้าหลวงเชียงใหม่ต่อบิดา มีความใกล้ชิดร่วมสมัยกับเจ้านายฝ่ายเหนือระดับสูงในช่วงเวลาก่อนหน้า เจ้าราชบุตรจึงเสมือนหัวเรือใหญ่ และเป็นที่พึ่งพิงของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือในสายตระกูล ณ เชียงใหม่ต่อมา สำนักเจ้าราชบุตรจึงเป็นอีกหนึ่งสำนักที่มีความสำคัญในช่วงเวลาต่อมา

การปรับตัวของเจ้านายฝ่ายเหนือที่เริ่มก่อตัวขึ้นหลังการผนวกดินแดนในระบบมณฑลเทศาภิบาลในปีพ.ศ.2430 ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่ออำนาจเจ้านายฝ่ายเหนือ โดยเฉพาะการถูกลดบทบาทจากเจ้าผู้ครองนครที่มีอำนาจอย่างอิสระ มาสู่การเป็นข้าราชการส่วนหนึ่งในระบบการปกครองของสยาม ส่งผลให้เจ้านายฝ่ายเหนือยังคงมีอำนาจในทางสัญลักษณ์คือ

²⁶ ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์, *ล้านนาที่เพิ่งสร้าง: ภาคเหนือหลังการปฏิวัติสยาม*, 14.

อำนาจในทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นเดิม และทยอยลดบทบาทลงกระทั่งสิ้นสุดระบบเจ้าผู้ครองนคร อย่างไรก็ตามเจ้านายฝ่ายเหนือก็มีการปรับตัวเพื่อคงสถานะของตน การปรับตัวในทางวัฒนธรรมเป็นอีกประเด็นที่สามารถทำให้เจ้านายฝ่ายเหนือคงสถานะไว้ได้อย่างใกล้เคียงที่สุด หากพิจารณาการปรับตัวของชนชั้นนำกรุงเทพฯ ที่ต้องสร้างความ “ศิวิไลซ์” เพื่อการก่อร่างสร้างอำนาจท่ามกลางการรุกคืบของเจ้าอาณานิคม เจ้านายฝ่ายเหนือในฐานะผู้ตกอยู่ใต้อาณานิคมภายในก็มีการปรับตัวตามสยามเช่นกัน กระทั่งการแต่งงานที่มีนัยยะทางการเมืองสำคัญ อย่างการที่เจ้าดารารัศมีพระธิดาของพระเจ้าอินทวิชยานนท์เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ถวายตัวเป็นบาทบริจาริกาและเลื่อนสถานะสู่การเป็นพระราชชายาของรัชกาลที่ 5

การปรับตัวในทางวัฒนธรรมครั้งใหญ่ที่สุดจึงเกิดขึ้นโดยมีปัจจัยคือมีพระราชชายาเจ้าดารารัศมี เป็นเจ้านายองค์สำคัญที่เข้ามามีบทบาทในการสร้างวัฒนธรรมของรัฐ (ล้านนา) ให้เป็นระเบียบแบบแผนเสมือนราชสำนักกรุงเทพฯ ทั้งสร้างประวัติศาสตร์ ขนบธรรมเนียม ประเพณี รวมถึงสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์อันดีระหว่างเจ้านายฝ่ายเหนือ และชนชั้นนำสยาม อัตลักษณ์ในทางวัฒนธรรมจึงเป็นอำนาจอีกอย่างหนึ่งที่เจ้านายฝ่ายเหนือได้สร้างถึงเพื่อผดุงสถานะความเป็น “เจ้า” ในรูปแบบใหม่ที่สยามยังให้ความสำคัญ กระทั่งหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ.2475 เจ้านายฝ่ายเหนือก็ทำหน้าที่ในการผสมผสานระบอบใหม่ให้เข้ากับคนท้องถิ่นมากกว่าที่จะขัดแย้งกับคณะราษฎร เจ้านายฝ่ายเหนือจึงยังคงได้รับความเชื่อถือและให้ความเคารพทั้งในระดับประเทศและท้องถิ่นต่อมา

การฟื้นฟูความสัมพันธ์สถาบันกษัตริย์ไทยและเจ้านายฝ่ายเหนือ

นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ.2475 สถาบันกษัตริย์ไทยก็เสื่อมอำนาจลงอย่างมาก จนกระทั่งการเมืองในทศวรรษ 2490 ต่อเนื่องด้วยการรัฐประหารของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ทำให้สถาบันกษัตริย์กลับมามีบทบาทอีกครั้ง สถาบันกษัตริย์ได้ฟื้นฟูพระราชอำนาจและความชอบธรรมในระบอบการปกครองอีกครั้งผ่านการเสด็จพระราชดำเนินไปในที่ต่างๆ ในระยะแรกของรัชกาลที่ 9 การเสด็จมีข้อจำกัดภายใต้รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม กิจกรรมทางวัฒนธรรมและศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของอุดมการณ์ที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำเนินการแทนราชสำนักในการสร้างความเป็นผู้นำแห่งชาติ การเสด็จพระราชดำเนินในระยะแรกเกิดขึ้นหลังจากการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ.2493 โดยมีกิจกรรมหลักคือการพระราชพิธีในราชสำนัก และการเสด็จฯ แปรพระราชฐานในพื้นที่ใกล้เคียงอย่างหัวหิน เกาะเช่น

ชนชั้นนำในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ และเสด็จเยี่ยมราษฎรในภาคกลางในช่วงปีพ.ศ.2498 เป็นครั้งคราวในฐานะประมุขของรัฐและส่วนพระองค์

ในต้นทศวรรษ 2500 การสร้างพระตำหนักในภูมิภาคต่างๆ มีส่วนสำคัญที่ทำให้สมาชิกราชวงศ์เสด็จพระราชดำเนินออกไปต่างจังหวัดมากขึ้น ในส่วนของภาคเหนือ มีการสร้างพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์แล้วเสร็จในปีพ.ศ.2505 การเสด็จฯ ในช่วงเวลานี้มีลักษณะที่อ้างอิงถึงศาสนาในแง่บทบาทของคัมภีร์ศาสนาพุทธมก ะยะนี้มีการฟื้นฟู “โบราณราชประเพณี” ส่งผลให้สถาบันกษัตริย์กลับมาเป็นศูนย์กลางของสังคมการเมืองไทยอีกครั้ง โดยมีการเสด็จฯ ไปสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และทรงรับพระราชอาคันตุกะจากต่างประเทศ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าสถาบันกษัตริย์เริ่มมีความมั่นคงและพร้อมในการนำเสนอภาพลักษณ์และเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีกับพระราชวงศ์ต่างชาติ การฟื้นฟูพิธีกรรมของราชสำนักมีลักษณะสำคัญคือ การอ้างอิง “โบราณราชประเพณี” ไม่ว่าจะเป็นพิธีที่มีมาแต่เดิมหรือเพิ่งเกิดใหม่ก็ตาม เช่น พระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ พระราชพิธีขึ้นระวางช้างสำคัญ ซึ่งเป็นประเพณีโบราณ นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมทางสังคมที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น การพระราชทานพระราชดำรัสวันปีใหม่ ซึ่งทั้งหมดนี้มีนัยยะเพื่อต้องการให้สถาบันกษัตริย์กลับมาเป็นศูนย์กลางทางสังคมของไทยอีกครั้ง

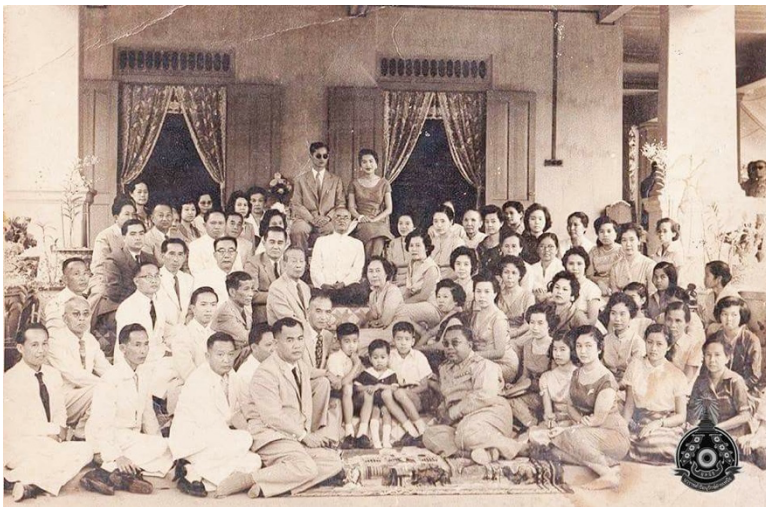
เมื่อสถาบันกษัตริย์มีภารกิจหลักในการฟื้นฟูอำนาจของตนเอง และแผ่ขยายอำนาจหรือแสดงตัวตนในพื้นที่รัฐมากขึ้น พื้นที่สำคัญทางวัฒนธรรมที่เป็นหมุดหมายหรือศูนย์กลางของภาคเหนืออย่างจังหวัดเชียงใหม่ ที่ชนชั้นนำในราชสำนักในช่วงเวลาก่อนหน้านี้ให้ความสนใจและยังคงสืบทอดเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมไว้ในกลุ่มของเจ้านายฝ่ายเหนือ ดังปรากฏในพระราชดำรัสเมื่อครั้งเสด็จพระราชดำเนินมายังจังหวัดเชียงใหม่ครั้งแรกว่า

ข้าพเจ้าและสมเด็จพระราชินี รู้สึกดีต้นต้นเป็นอันมากที่ประสบกับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากชาวเชียงใหม่ ข้าพเจ้ามีความประสงค์ที่จะมาเยี่ยมเยียนจังหวัดนี้มานานแล้ว ข้าพเจ้าได้ยินอยู่เสมอว่าประชาชนชาวจังหวัดเชียงใหม่เป็นคนดี มีวัฒนธรรมดีงาม ขยันขันแข็งในการทำมาหากิน รักความสงบ ซาบซึ้งในการพระศาสนา ฉะนั้นจึงขอให้ชาวเชียงใหม่ทุกคนจงรักษาไว้ซึ่งคุณความดีนี้ให้มั่นคง ข้าพเจ้าขอขอบใจที่ประชาชนให้การต้อนรับเป็นอย่างดี²⁷

²⁷ ลัญญพิชา พิมพ์า, “การเสด็จเยี่ยมเชียงใหม่ครั้งแรกเมื่อปี 2501,” สืบค้นเมื่อ 21 ธันวาคม 2567

ในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรภาคเหนือในครั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเข้าร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญครั้งแรกในรัชกาล และเสด็จไปทรงนมัสการพระบรมธาตุดอยสุเทพ และทรงสมโภชพระธาตุดอยสุเทพ อีกทั้งยังเสด็จฯ ไปทรงวางพวงดอกไม้ และทรงทอดผ้าไตรที่กุฏิพระอธิชาของราชวงศ์เชียงใหม่ ณ สุสานหลวงเจ้านายฝ่ายเหนือวัดสวนดอก ที่สำคัญนั้น ได้เสด็จฯ ไปทรงเยี่ยมเจ้าราชบุตร วงษ์ตะวัน ณ เชียงใหม่ และประทับเสวยพระกระยาหารกลางวัน ณ คุ่มวงษ์ตะวัน และทรงโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายฝ่ายเหนือเข้าเฝ้าฯ พร้อมถ่ายภาพร่วมกับทั้งสองพระองค์ ทั้งยังมีพระราชดำรัสต่อกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือความว่า “ถึงแม้บ้านเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ให้สามัคคีกัน ให้รวมกลุ่มกันรักษาความดีไว้ ในฐานะทายาทผู้ครองนคร”²⁸

ภาพ 1: พระบรมฉายาลักษณ์รัชกาลที่ 9 ที่ทรงฉายร่วมกับเจ้านายฝ่ายเหนือ

ที่มา: Facebook มูลนิธิพระราชดำริอนุรักษฝ่ายเหนือ

²⁸ มูลนิธิพระราชดำริอนุรักษ, “ถึงแม้บ้านเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ให้สามัคคีกัน ให้รวมกลุ่มกันรักษาความดีไว้ ในฐานะทายาทผู้ครองนคร,” เฟซบุ๊ก, 20 ธันวาคม 2567, <https://www.facebook.com/247584849071733/photos/pb.100064572973937.-2207520000/289131904917027/?type=3>

พระราชดำรัสของรัชกาลที่ 9 ที่รับสั่งแก่คณะทายาทเจ้าผู้ครองนครฯ เมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ.2501 เป็นจุดเริ่มต้นในการก่อตั้งมูลนิธิ “นวรราชดิออรัลฝ้ายเหนือ” ในเวลาต่อมามูลนิธินี้ได้กลายเป็นศูนย์รวมของเหล่าเจ้านายฝ้ายเหนือที่กลับมารวมตัวกันอีกครั้ง โดยมีเจ้าราชบุตร วงษ์ตะวัน ณ เชียงใหม่ ผู้สืบสายสกุลโดยตรงจากพลตรีเจ้าแก้วนรรัฐ เป็นผู้นำ นอกจากนี้ยังใช้คุ้มวงศ์ตะวันเป็นสถานที่ในการรับรองการเสด็จพระราชดำเนิน ซึ่งช่วยให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างรัชกาลที่ 9 พระบรมวงศานุวงศ์ และเจ้านายฝ้ายเหนือในทศวรรษ 2500 อีกหลายครั้ง

บทบาทและภาพลักษณ์ของกลุ่มเจ้านายฝ้ายเหนือขึ้นอยู่กับตัวบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการรวมตัวกัน โดยพิจารณาจากความอาวุโสและสายเลือดที่สืบเชื้อสายโดยตรงจากเจ้าผู้ครองนคร โดยเฉพาะสายสกุล ณ เชียงใหม่ ที่มีความโดดเด่นกว่าสายตระกูลอื่น เนื่องจากมีเจ้านายชั้นสูงอย่างพระราชชายาเจ้าดารารัศมี และมีเจ้านายอาวุโสสืบทอดมาอย่างต่อเนื่อง ทำให้มูลนิธินวรราชดิออรัลฝ้ายเหนือในระยะแรกดำเนินการอย่างไม่เป็นทางการ แต่ยึดถือเอาระบบประมุขตามสายตระกูล โดยมีพลตรีเจ้าราชบุตร วงษ์ตะวัน ณ เชียงใหม่ ร่วมกับเจ้านายฝ้ายเหนือในระดับสูงสายตรงในครอบครัวเจ้าราชบุตรและผู้สืบสายสกุลจากเจ้าแก้วนรรัฐ ซึ่งมีบทบาทหน้าที่สำคัญในการถวายการรับเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ ตลอดจนพระบรมวงศานุวงศ์และพระราชอาคันตุกะ ทั้งที่คุ้มส่วนตัวและพระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ มีการบันทึกไว้ว่าเจ้านายฝ้ายเหนือภายใต้การนำของเจ้าราชบุตร วงษ์ตะวัน ณ เชียงใหม่ ได้ถวายงานรับเสด็จฯ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และพระบรมวงศานุวงศ์ มากถึง 33 ครั้ง ในช่วงปีพ.ศ.2500-2532²⁹ และทำหน้าที่ถวายงานการรับเสด็จฯ และต้อนรับพระราชอาคันตุกะต่างประเทศร่วมกับราชสำนักและส่วนราชการมากถึง 25 ครั้ง ในช่วงปีพ.ศ.2505-2531³⁰

ในช่วงที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินมาแปรพระราชฐานอยู่บ่อยครั้ง เจ้านายฝ้ายเหนือก็มีโอกาสแสดงพลังทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เป็นทุนเดิม โดยทำหน้าที่ในสองลักษณะ คือ การถวายพระเกียรติและการสร้างความบันเทิง ซึ่งเป็นการแสดงอำนาจทางวัฒนธรรมอันยาวนานของลานนาไทยสู่สายตาประมุขต่างประเทศที่เป็นพระราชอาคันตุกะ การกิจหลัก

²⁹ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมศรีนวล ณ เชียงใหม่ 18 มกราคม 2535, 56.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, 57.

ในช่วงนี้ทำให้เจ้านายฝ่ายเหนือต้องกลับมารวมตัวกันอีกครั้งเพื่อแสดงพลังทางวัฒนธรรมแก่ชนเมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ 7 และสร้างระเบียบแบบแผนให้กับประเพณีอีกด้วย

นอกจากนี้การแสดงทางวัฒนธรรมต่างๆ ถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีกครั้ง โดยหม่อมศรีนวล ณ เชียงใหม่ ภรรยาของเจ้าราชบุตร วงษ์ตะวัน ณ เชียงใหม่ เป็นกำลังหลักสำคัญในการจัดงานทางวัฒนธรรมนี้ให้กับสถาบันกษัตริย์ ทั้งการจัดบายศรีทูลพระขวัญ การจัดกระยาหารขันโตก และการเลี้ยงต้อนรับพระราชอาคันตุกะ การวางระเบียบแบบแผนให้กับพิธีการต่างๆ นี่เองจึงทำให้เจ้านายฝ่ายเหนือในยุคนั้นมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ในฐานะเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดกับกษัตริย์ เช่น หม่อมศรีนวล ณ เชียงใหม่ หม่อมในเจ้าราชบุตร วงษ์ตะวัน ณ เชียงใหม่ ได้รับหน้าที่เป็นแม่งานในการศึกษา จัดเตรียม และอำนวยความสะดวกพิธีการให้เป็นไปตามแบบฉบับเจ้านายฝ่ายเหนือ³¹ โดยงานแรกๆ จัดขึ้นในพ.ศ.2500 ซึ่งเป็นช่วงการฟื้นฟูวัฒนธรรมของสถาบันกษัตริย์เมื่อมีการรัฐประหารโดยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จากนั้นก็มีการวางข้อกำหนดและรายละเอียดต่างๆ จนกลายเป็นการรื้อฟื้นและกำหนดรูปแบบประเพณีบายศรีทูลพระขวัญของเจ้านายฝ่ายเหนือนับแต่นั้นมา

นอกจากนี้ ยังรับหน้าที่อำนวยความสะดวก “พระกระยาหารขันโตก” แบบพื้นเมือง ซึ่งแตกต่างจากขันโตกดินเนอร์ที่จัดขึ้นเพื่อจัดเลี้ยงหน่วยงานราชการในภาคเหนือ พิธีจัดเลี้ยงพระกระยาหารขันโตกแบบพื้นเมืองนี้กลายเป็นวัฒนธรรมสำคัญในหมู่เจ้านายฝ่ายเหนือ ที่มีการนำเอามาตรฐานการจัดเครื่องเสวยของราชสำนักมาปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมการกินแบบพื้นเมือง องค์ประกอบที่น่าสนใจคือ พระกระยาหารในเครื่องพิธีกรรมหรือเครื่องข้าวขวัญ ประกอบเครื่องบายศรี จะประกอบไปด้วยสารบควที่เป็นอาหารพื้นเมือง สารบหวานที่เป็นขนมตระกูลทอง ผลไม้ ไข่ต้ม ข้าวเหนียว น้ำ และเครื่องพระกระยาหารรองอื่นๆ อาหารเหล่านี้จะถูกจัดใส่ภาชนะตามลำดับศักดิ์ไล่โตก (พาน) กะไหล่ทองหรือพานเงิน ถ้วยกาไหล่ทองหรือถ้วยเงินมีฝาปิด ฝาชีตาดทองหรือผ้าตาดทองสำหรับครอบภาชนะอาหาร³²

พระกระยาหารที่ขึ้นโต๊ะเสวยจะมีการจัดสำหรับต่อหนึ่งพระองค์ โดยวางขันโตกบนตั่งหน้าพระที่นั่ง และในหนึ่งขันโตกจะมีเจ้านายฝ่ายเหนือประจำอยู่เพื่อคอยแนะนำรายการพระกระยาหารและถวายการดูแลความเรียบร้อยของสารบนั้นๆ อีกทั้งมีการนำเอาเครื่องใช้และ

³¹ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมศรีนวล ณ เชียงใหม่ 18 มกราคม 2535, 48.

³² ทรงสุข บุญทวงศ์, “การปรับใช้ทุนทางวัฒนธรรมสำหรับอาหารในคุ้มเจ้าหลวงเชียงใหม่สู่มิติการท่องเที่ยวเชิงอาหาร,” 82.

ลักษณะตามธรรมเนียมราชสำนักสยามโบราณมาใช้ เช่น มีพระสุธารส (น้ำดื่ม) ในคนโทมีฝาปิด วางบนที่รอง มีขันเงินหรือกะไหล่ทองสำหรับใส่น้ำสรงพระหัตถ์ และผ้าเช็ดพระหัตถ์ ระหว่างการเสวยมีการแสดงพื้นเมืองประกอบหน้าพระที่นั่ง การจัดพระกระยาหารบางส่วนทำขึ้นภายในคุ้มของเจ้าราชบุตร วงษ์ตะวันตก และคุ้มรินแก้ว และบางส่วนจัดหามาจากร้านอาหารพื้นเมืองในท้องถิ่น

พิธีการจัดเลี้ยงและต้อนรับพระราชอาคันตุกะในช่วงปีพ.ศ.2500-2530 เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่ทำให้กลุ่มของเจ้านายฝ่ายเหนือได้ใกล้ชิดกับสถาบันกษัตริย์อีกครั้ง ความสัมพันธ์ในช่วงระยะนี้ทำให้เจ้านายฝ่ายเหนือที่มีบทบาทโดดเด่นได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ซึ่งถือว่าเป็นการนำเอาเจ้านายฝ่ายเหนือเหล่านี้เข้าสู่ระบบเกียรตินิยมและสร้างความจงรักภักดีให้เกิดขึ้น

ภายหลังการถึงแก่กรรมของเจ้าราชบุตร วงษ์ตะวันตก ณ เชียงใหม่ ในปีพ.ศ.2515 หม่อมศรีนวล ณ เชียงใหม่ ภรรยา ก็ยังคงสานต่อกิจกรรมทางวัฒนธรรมและบทบาททางสังคมในเมืองเชียงใหม่ ทำให้หม่อมศรีนวล กลายเป็นเสาหลักสำคัญของเจ้านายฝ่ายเหนืออีกคนหนึ่ง นอกจากงานรับใช้สถาบันกษัตริย์แล้ว หม่อมศรีนวลยังทำงานสังคมสงเคราะห์ในท้องถิ่นจำนวนมาก เช่น งานในสมาคมสตรีศรีล้านนา ทำโครงการสังคมสงเคราะห์ภายใต้สมาคมสตรีศรีล้านนา โครงการสงเคราะห์ครอบครัว เด็ก โครงการสงเคราะห์ผู้ต้องขังหญิงในเรือนจำกลางเชียงใหม่ โครงการสงเคราะห์สตรีวัยรุ่นในชนบท โครงการสงเคราะห์แม่หรือโสโมสรแม่เชียงใหม่ โครงการสงเคราะห์ผู้มีปัญหา และที่สำคัญยังมีโครงการส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งชาติ หม่อมศรีนวลยังมีบทบาทในการกำหนดการแต่งกายแบบพื้นเมืองส่งเสริมให้สตรีแต่งกายพื้นเมืองที่ถูกต้อง³³ รวมถึงการแต่งกายแบบไทลื้อ ได้มีการเริ่มการจัดงานแสดงแบบการแต่งกายล้านนาในยุคต่างๆ ร่วมกับการประเพณีสำคัญของเชียงใหม่ และยังเป็นหนึ่งในผู้ริเริ่มจัดงาน “แม่ฟ้าหลวง” ซึ่งมีการแต่งกายแบบล้านนาเป็นประจำทุกปี³⁴ นอกจากนี้ หม่อมศรีนวลยังฟื้นฟูประเพณีการทูลพระขวัญให้มีรูปแบบที่ชัดเจนและเป็นมาตรฐาน และจัดให้มีการแสดงฟ้อนชุมนุมลานนาจนเป็นที่นิยมในการแสดงในงานต่างๆ อีกทั้งยังเป็นประธานฝ่ายสมาชิกสมทบของหน่วยแพทย์อาสาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี (พอ.สว.) ซึ่งมีหน้าที่สนับสนุนกิจการในทุกๆ ด้าน นอกจากหม่อมศรีนวล ณ เชียงใหม่ ยังมีเจ้านายฝ่ายเหนือที่มีบทบาทสำคัญใน

³³ อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมศรีนวล ณ เชียงใหม่ 18 มกราคม 2535, 101.

³⁴ เรื่องเดียวกัน, 102.

ระดับท้องถิ่นและประเทศ เช่น เจ้าพงศ์แก้ว ณ ลำพูน ซึ่งเป็นผู้บุกเบิกกิจการผ้าไหมในภาคเหนือ โดยได้สืบทอดการทอผ้าจากเจ้านายเมืองลำพูนที่ได้รับการถ่ายทอดจากพระราชชายาเจ้าดารารัศมี และยังได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นผู้ดูแลผ้าไหมในฉลองพระองค์ของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ อีกด้วย

เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่ มีชีวิตที่น่าสนใจและเป็นตัวอย่างที่โดดเด่นของเจ้านายสตรีฝ่ายเหนือที่สามารถปรับตัวได้ เจ้าดวงเดือนมีบทบาทโดดเด่นในการเป็นนักหนังสือพิมพ์ นักสังคมสงเคราะห์ โดยเริ่มต้นจากอาชีพทนายความ ก่อนจะเข้าสู่ชีวิตทางการเมืองตั้งแต่ระดับท้องถิ่นในสภาเทศบาลและสภาจังหวัด ไปจนถึงระดับชาติในฐานะสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร³⁵ ซึ่งสามารถปรับตัวให้เข้ากับระบบการปกครองใหม่ได้เป็นอย่างดี เจ้าดวงเดือนในฐานะเจ้านายสตรี จึงสร้างจุดแข็งที่ทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสตรี อย่างการเรียกร้องสิทธิให้แก่สตรี การสนับสนุนและส่งเสริมกิจการทอผ้าในกลุ่มสตรีภาคเหนือ โดยริเริ่มกิจการฝ่ายดวงเดือนเพื่อส่งเสริมอุตสาหกรรมในครัวเรือน จนได้รับคัดเลือกให้เป็นประธานสภาอุตสาหกรรมภาคเหนือ

นอกจากนี้ เจ้าดวงเดือนยังเป็นประธานสภาวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่คนแรกของประเทศไทย ซึ่งเป็นบทบาทที่ทำให้เจ้าดวงเดือนเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในสังคมภาคเหนือด้วยบทบาทในชีวิตส่วนตัวและการทำงานทำให้เจ้าดวงเดือนมีอิทธิพลและมีบทบาทที่โดดเด่นมากกว่าเจ้านายฝ่ายเหนือท่านอื่นๆ หลายครั้งจึงเกิดความขัดแย้งด้านภาพลักษณ์กับผู้สืบเชื้อสายโดยตรงของเจ้าราชบุตร³⁶ สิ่งนี้เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้ว่ากลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือไม่ได้มีเอกภาพเสมอไป แต่ขึ้นอยู่กับบทบาทและความนิยมของบุคคล

เจ้ากอแก้ว ประกายกาวิล ณ เชียงใหม่³⁷ เป็นอีกหนึ่งเจ้านายฝ่ายเหนือที่มีชื่อเสียงในสังคมไทย โดยเป็นที่รู้จักในฐานะเจ้านายไฮโซ ทั้งยังเป็นนักแสดง เป็นสาวสังคมในแวดวงแนวหน้าของสังคมไทย อีกทั้งยังเป็นต้นตำรับของการเป็น “ไฮโซ” ที่มีบทบาทในงานสังคมระดับสูง เช่น การตัดริบบิ้นเปิดร้านชื่อดัง หรืองานสมาคมจัดเลี้ยงของคนสำคัญระดับประเทศ นอกจากนี้เอกลักษณ์เฉพาะตัวของเจ้ากอแก้ว โดยเฉพาะผมสีม่วง และบุคลิกที่โดดเด่น ทำให้เจ้ากอแก้ว

³⁵ เดือนสองหล้า สืบสานล้านนา ในโอกาสครบรอบ 80 วัสสา เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่, 13.

³⁶ กรภัทร ภวธรานนท์, “The lost Princesses”, (สารคดี)

³⁷ ประกายกาวิล ณ เชียงใหม่, *เจ้าปู่เองคะ*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ขวัญเรือน, 2545), 1-192.

เป็นที่รู้จักในวงกว้างผ่านสื่อต่างๆ การที่เจ้ากอแก้วเป็นเจ้านายฝ่ายเหนือที่สืบเชื้อสายใกล้ชิดกับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ทำให้สาธารณชนรับรู้ถึงการมีตัวตนของเจ้านายฝ่ายเหนือด้วย

เจ้านายที่มีชื่อเสียงเหล่านี้เป็นเปรียบเสมือนผู้แบกรับภาพลักษณ์ที่ดีของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ ทำให้กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือมีบทบาทในสังคมและได้รับความนิยมไปด้วย อย่างไรก็ตาม การที่กลุ่มไม่ได้รวมตัวกันอย่างเป็นทางการ แต่อาศัยการรวมตัวกันทำกิจกรรมผ่านสายประมุข ทำให้ประสบปัญหาด้านเสถียรภาพ ในช่วงปีพ.ศ.2534 เกิดเหตุการณ์สำคัญที่เครื่องบินสายการบินเลาดาแอร์ไชน่า ตก ทำให้หม่อมศรีนครินทร์ เชียงใหม่ และคุณหญิงเจ้าพงศ์แก้ว ณ เชียงใหม่ ถึงแก่กรรม เหตุการณ์นี้ส่งผลให้กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือขาดเสถียรภาพอย่างมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 จึงมีพระราชดำริให้ตั้งมูลนิธิขึ้น และไม่นานหลังจากนั้น “มูลนิธินรราชดำรินุรักษ์ฝ่ายเหนือ” ก็ถูกจัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการโดยผู้ว่าราชการจังหวัด³⁸

กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือจึงได้จัดตั้ง “มูลนิธินรราชดำรินุรักษ์ฝ่ายเหนือ” ขึ้นอย่างเป็นทางการในปีพ.ศ.2535 โดยมีทุนจดทะเบียนเริ่มแรกเป็นเงินสด 900,000 บาท ซึ่งได้มาจากการจัดกิจกรรมแสวงหาเสียงที่จัดโดยกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ และได้รับพระราชทานเงินสมทบจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9³⁹ มูลนิธิมีสำนักงานตั้งอยู่ที่สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ ชั้น 4 อาคารอำนวยการ ศาลากลางจังหวัดเชียงใหม่ วัตถุประสงค์ของมูลนิธิที่ปรากฏในราชกิจจานุเบกษา มีดังนี้ 1) เพื่อส่งเสริมอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีพื้นเมืองโบราณของฝ่ายเหนือ 2) เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถาน และโบราณวัตถุของฝ่ายเหนือ 3) เพื่อส่งเสริมการศึกษา วิจัย และเผยแพร่ขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมพื้นเมืองโบราณของฝ่ายเหนือ⁴⁰

นับเป็นครั้งแรกที่มีการจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการและมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน แต่การดำเนินงานยังต้องอาศัยการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นประธานมูลนิธิ และมีเจ้านายฝ่ายเหนือเป็นรองประธานและกรรมการร่วมกับข้าราชการที่

³⁸ สมโชติ อ่องสกุล, *ชุมชนเจ้านายฝ่ายเหนือ กับการสร้างประวัติศาสตร์* (ม.ป.ท: ม.ป.พ, ม.ป.ป), 28.

³⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁴⁰ ราชกิจจานุเบกษา, ประกาศนายทะเบียนมูลนิธิจังหวัดเชียงใหม่ เรื่อง จดทะเบียนจัดตั้ง “มูลนิธินรราชดำรินุรักษ์ฝ่ายเหนือ,” เล่ม 109 ตอนที่ 141 หน้า 12440. วันที่ 3 พฤศจิกายน 2535.

เกี่ยวข้อง รวมถึงศึกษาธิการจังหวัดเป็นกรรมการและเลขานุการ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าการรวมตัวกันในลักษณะมูลนิธิต้องพึ่งพาการสนับสนุนจากภาครัฐ ไม่ได้ดำเนินการโดยประมุขของสายสกุลหรือเจ้านายสำคัญดังเช่นช่วงก่อนหน้านี้

กล่าวโดยสรุป บทบาทของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือในช่วงพ.ศ.2500-2530 จึงมีลักษณะที่อิงกับการกิจของสถาบันกษัตริย์ในพื้นที่ภาคเหนือ ซึ่งเป็นกลุ่มทางวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ได้รับพลังอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ทางวัฒนธรรมขึ้นมาใหม่ และกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือได้ช่วยสร้างภาพลักษณ์ในทางวัฒนธรรมต่อสายตาประมุขต่างชาติภายใต้ภารกิจที่สถาบันกษัตริย์ต้องต้อนรับการมาเยือนของราชวงศ์ต่างแดน กิจกรรมเหล่านี้ส่งผลให้เกิดการรวมตัวกันของเจ้านายฝ่ายเหนือ โดยเฉพาะสายตระกูล ณ เชียงใหม่ ที่รวมกลุ่มผ่านตัวบุคคลที่เป็นประมุขของตระกูล ทำให้มีเจ้านายฝ่ายเหนือมีบทบาทโดดเด่นในฐานะปัจเจกบุคคลที่มีความใกล้ชิดกับสถาบันกษัตริย์

นอกเหนือจากบทบาททางสังคมและวัฒนธรรมแล้ว องค์ความรู้เกี่ยวกับเจ้านายฝ่ายเหนือยังถูกสร้างขึ้นในโลกวิชาการและเผยแพร่สู่สังคมในสองลักษณะสำคัญ คือ ถูกสร้างโดยคนนอกกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ อย่างเช่น ปัญญาชนและสถาบันการศึกษา และถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือเอง นอกจากนี้สื่อภาพยนตร์และละครโทรทัศน์แนวจักรๆ วงศ์ๆ ก็เป็นอีกช่องทางหนึ่งที่สร้างการรับรู้เกี่ยวกับเจ้านายฝ่ายเหนือ จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของกระแสนิยมในการท่องเที่ยวเมืองเชียงใหม่ด้วย

อำนาจทางความรู้ที่สร้างขึ้นโดยปัญญาชน และสถาบันการศึกษา

ภายใต้บริบทสงครามเย็น การขยายตัวของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ที่เริ่มขยายมวลชนเข้าไปในชนบทเขตชายแดนภาคเหนือในปีพ.ศ.2508 ทำให้เกิดการสนับสนุนทางการทหารจากสหรัฐอเมริกาเพื่อจัดตั้งหน่วยทหารในหลายพื้นที่ของภาคเหนือ รวมถึงการได้รับงบประมาณเพื่อปรับปรุงสนามบินเชียงใหม่ ซึ่งก่อสร้างแล้วเสร็จในปีพ.ศ.2503 นอกจากนี้ยังมีการขยายตัวของค่ายทหาร กองทหาร โดยเฉพาะการเกิดขึ้นของตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) ตั้งช่วงปีพ.ศ.2490 ที่มีภารกิจหลักในการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ภารกิจของ ตชด. ยังรวมถึงการอารักขาพระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ ทำให้เหล่าพระราชวงศ์มีภารกิจในการเสด็จฯ เยี่ยมตำรวจตระเวนชายแดนในพื้นที่เชียงใหม่ และพระราชทานถุงของขวัญให้แก่เจ้าหน้าที่บ่อยครั้ง รวมถึงการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมพื้นที่ชาวเขาซึ่งถูกจัดเป็นพื้นที่สีแดง

การต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ไม่เพียงแต่ใช้ยุทธศาสตร์ทางการทหารเท่านั้น ยังมีการใช้ อนุสาวรีย์และอนุสรณ์สถานที่มีการสร้างแนวคิดชาตินิยม โดยเฉพาะการสร้างอนุสาวรีย์วีรบุรุษที่เป็นกษัตริย์ท้องถิ่นของภาคเหนือ เช่น พ่อขุนเม็งราย พ่อขุนงำเมือง และพ่อขุนเจืองธรรมิกราช ชื่อของกษัตริย์เหล่านี้ยังถูกนำไปตั้งเป็นชื่อค่ายทหารต่างๆ ในเขตภาคเหนือ⁴¹ ทำให้พื้นที่ของ กษัตริย์ผู้นำท้องถิ่นของล้านนาถูกนำขึ้นมากล่าวถึงอย่างมีนัยสำคัญ นอกจากอนุสาวรีย์แล้ว องค์ความรู้ก็เป็นเครื่องมือสำคัญในการทำสงคราม การเกิดขึ้นของมหาวิทยาลัยและ สถาบันการศึกษาท้องถิ่นนำไปสู่การขยายตัวขององค์ความรู้ทางวิชาการ โดยเฉพาะด้าน มานุษยวิทยาในภาคเหนือ ที่มุ่งเน้นทำวิจัยเกี่ยวกับชาวนา ชนบท และชาวเขาในระยะแรก ก่อน จะขยายไปสู่ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในเวลาต่อมา

อำนาจทางความรู้เกี่ยวกับภาคเหนือถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มบุคคลหลากหลาย ทั้ง ปัญญาชนนักวิชาการในรั้วมหาวิทยาลัย กรมศิลปากร กระทรวงมหาดไทย นักเขียน และ สื่อมวลชนท้องถิ่น องค์ความรู้เกี่ยวกับเจ้านายฝ่ายเหนือที่ผลิตโดยปัญญาชนและนักวิชาการใน รั้วมหาวิทยาลัยเริ่มต้นจากความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์ศิลปะ ที่เรียกศิลปะในภาคเหนือว่า ศิลปะเชียงแสน ซึ่งสืบเนื่องมาจากสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มีการตีพิมพ์ตำราทาง ประวัติศาสตร์ศิลปะ เช่น ในปีพ.ศ 2506 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ได้ตีพิมพ์หนังสือ “ศิลปะใน ประเทศไทย” ของหม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ซึ่งเริ่มมีการจัดยุคสมัยอย่างเป็นระบบ โดย นับตั้งแต่สมัยพ่อขุนเม็งรายสร้างนครเชียงใหม่เป็นต้นมา⁴² การกำหนดอายุสมัยที่สัมพันธ์กับพ่อ ขุนเม็งรายนี้สะท้อนการให้ความสำคัญกับเชียงใหม่และใช้ตัวกษัตริย์เป็นหลักในการแบ่งยุคสมัย นอกจากนี้ในปีพ.ศ.2510 มีการจัดสัมมนาประวัติศาสตร์และโบราณคดีล้านนาไทยที่เชียงใหม่ ครั้งที่ 1 โดยคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งมีหัวข้อการสัมมนาที่เกี่ยวข้องกับรัฐ แนวทางการศึกษา และประวัติศาสตร์ศิลปะ⁴³ ก่อนที่ในระยะต่อมาจะเริ่มมีการศึกษาบทบาท ของกษัตริย์และราชวงศ์มากขึ้น เช่น ในการสัมมนาล้านนาคดีศึกษา: ประวัติศาสตร์และ

⁴¹ ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัณย์, *ล้านนาที่เพิ่งสร้าง: ภาคเหนือหลังการปฏิวัติสยาม*, 245.

⁴² เรื่องเดียวกัน, 258.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, 259.

โบราณคดี ในปีพ.ศ.2528 ที่เริ่มปรากฏการศึกษาบทบาททางการเมืองของตระกูลเจ้าเจ็ดตน โดยศรีสวัสดิ์ อ่องสกุล⁴⁴

นักเขียนและสื่อมวลชนท้องถิ่นเกิดจากนักหนังสือพิมพ์และผู้ที่สนใจความรู้ท้องถิ่น งานเขียนมีเนื้อหาเข้าถึงง่าย มีบุคคลและเหตุการณ์สำคัญแวดล้อม และเขียนด้วยภาษาร่วมสมัย ในช่วงเวลานั้นตลาดหนังสือพิมพ์ยังขาดแคลนงานเขียนเกี่ยวกับท้องถิ่น ทำให้งานเหล่านี้เผยแพร่สู่สาธารณะได้อย่างรวดเร็ว ข้อเขียนเชิงสารคดีเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ได้เติมเต็มความสนใจในความรู้ท้องถิ่น แต่ส่วนใหญ่มีศูนย์กลางอยู่ที่เจ้านายท้องถิ่นและพระพุทธศาสนา มากกว่าเรื่องของท้องถิ่นและสามัญชน⁴⁵ ตัวอย่างเช่นหนังสือสารคดีประวัติศาสตร์อย่าง เพ็ชรลานนา ของปราณี ศิริธร ณ พัทลุง ซึ่งเนื้อหาทั้งหมดเกี่ยวข้องกับเจ้านายฝ่ายเหนือ⁴⁶ นอกจากนี้งานเขียนของปราณียังสร้างเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้านายฝ่ายเหนือในรูปแบบนิยายรักจนโด่งดัง เช่น “ชีวิตรักเจ้าเสียงไหม” ที่นำเอาตัวละครจริงอย่างเจ้าน้อยสุขเกษมและมะเมียะซึ่งเป็นรักต่างชนชั้นมาถ่ายทอดในแนวโคกนาฏกรรมรัก และถูกนำไปสร้างเป็นภาพยนตร์และละคร ทำให้เกิดการรับรู้เรื่องราวของเจ้านายอย่างกว้างขวาง

อำนาจความรู้ที่ถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือ

หลังการตั้งมูลนิธิ “นรราชดำริอนุรักษ์ฝ่ายเหนือ” อย่างเป็นทางการ และการจัดงานสมโภชเชียงใหม่ 700 ปี ได้ปรากฏงานเขียนทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเจ้านายฝ่ายเหนือเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด โดยงานเหล่านี้เป็นผลจากการทำงานร่วมกันระหว่างส่วนราชการ เจ้านายฝ่ายเหนือ นักวิชาการ และปัญญาชนท้องถิ่น ที่ร่วมกันผลิตงานศึกษาและหนังสือประวัติศาสตร์ของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือและพระราชชายาเจ้าดารารัศมี อีกทั้งประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระราชชายาเจ้าดารารัศมีถูกนำมาใช้ในการผลิตและสร้างประวัติศาสตร์ รวมถึงวัฒนธรรมล้านนาในช่วงหลังอย่างมาก สิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงการก่อตัวและบทบาทของเจ้านายฝ่ายเหนือที่มีส่วนสำคัญในการสร้างประวัติศาสตร์ล้านนาและประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมล้านนาให้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม

⁴⁴ รายงานการสัมมนา ประวัติศาสตร์และโบราณคดี. (ครั้งที่ 1: ลานนาไทย). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2510), 50.

⁴⁵ ภิญญพันธ์ พจนะลาวัลย์, *ล้านนาที่เพิ่งสร้าง: ภาคเหนือหลังการปฏิวัติสยาม*, 273.

⁴⁶ ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง, “รวมบทความสารคดีเพ็ชรลานนา”

นอกจากงานเขียนทางวิชาการและประวัติศาสตร์แล้ว ยังมีกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความทรงจำทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับเจ้านายฝ่ายเหนือจำนวนมาก เช่น การสร้างประวัติศาสตร์ของชุมชนเจ้านายฝ่ายเหนือในปัจจุบัน การรับรู้และพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ของเจ้านายฝ่ายเหนือที่สร้างขึ้นโดยกลุ่มเจ้านายเองนั้น ได้เกิดขึ้นผ่านองค์กร หนังสือ และกิจกรรมทางสังคม ดังนี้

1) หนังสือ *ชัตติยานีศรีล้านนา* มูลนิธิวราชดำรินุรักษ์ฝ่ายเหนือดำเนินกิจกรรมสังคมสงเคราะห์ มอบทุนการศึกษา จัดทำป้ายโบราณสถานและสถานที่สำคัญในทางประวัติศาสตร์ รวมถึงสนับสนุนโครงการรวบรวมประวัติศาสตร์เกี่ยวกับผู้นำสตรีในล้านนา เช่น มหาเทวีจิรประภา พระนางวิสุทธิเทวี และเจ้าศรีอินทรา เพื่อจัดทำหนังสือชื่อ “ชัตติยานีศรีล้านนา” ในวาระครบรอบพระชนมพรรษา 6 รอบของสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ 12 สิงหาคม 2547⁴⁷

2) หนังสือ *เจ้าหลวงเชียงใหม่* เนื่องในโอกาสที่เมืองเชียงใหม่มีอายุครบ 700 ปี ในปี พ.ศ.2539 โดยกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือได้เตรียมงานตั้งแต่ช่วงปีพ.ศ.2536 กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือสกุล ณ เชียงใหม่ โดยการนำของ เจ้าวงศ์สักร์ ณ เชียงใหม่ ได้เชิญชวนเจ้านายฝ่ายเหนือและกลุ่มนักวิชาการในเชียงใหม่ร่วมกันรวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ โดยเน้นตั้งแต่พระเจ้ากาวิละถึงเจ้าแก้ววรวงศ์ จัดทำเป็นหนังสือ*เจ้าหลวงเชียงใหม่* เพื่อร่วมสมโภชเมืองเชียงใหม่ครบ 700 ปี คณะผู้จัดทำได้สืบรูปลักษณะของเจ้านายแต่ละพระองค์และประมวลลักษณะเด่นเพื่อสร้างเป็นภาพบุคคลขึ้นมา โดยเฉพาะภาพเจ้าหลวงตั้งแต่องค์ที่ 1-5 ซึ่งเป็นช่วงที่ยังไม่มีภาพถ่าย ภาพวาดเหล่านี้ถือเป็นการสร้างภาพบุคคลและประวัติศาสตร์ขึ้นมาอีกครั้ง ต่อมาภาพเหล่านั้นก็ถูกนำไปใช้อย่างกว้างขวาง เช่น ตีพิมพ์ในหนังสือ *พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในราชวงศ์จักรีกับนครเชียงใหม่* นิตยสารกีนรี สำหรับเผยแพร่บนเครื่องบิน หรือใช้จัดแสดงในห้องเจ้าหลวงเชียงใหม่ที่หอสมุดรชมังคลาภิเษก หรือตั้งบูชาสำหรับพิธีการต่างๆ ที่วัดสวนดอก⁴⁸

3) *กองทุนหนังสือเจ้าหลวงเชียงใหม่* ความตั้งใจในการจัดทำหนังสือเพื่อร่วมสมโภชเมืองเชียงใหม่ครบรอบ 700 ปี กลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือได้มอบรายได้จากการจำหน่ายหนังสือทั้งหมดและทุนอีกส่วนหนึ่งตั้งเป็นกองทุนหนังสือเจ้าหลวงเชียงใหม่ เพื่อสนับสนุนการ

⁴⁷ สมโชติ อ่องสกุล, *ชุมชนเจ้านายฝ่ายเหนือ กับการสร้างประวัติศาสตร์* (ม.ป.ท: ม.ป.พ, ม.ป.ป),

29.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, 30.

ศึกษาวิจัยประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเมืองเชียงใหม่ โดยแบ่งเป็นทุนสำหรับอาจารย์เพื่อทำงานวิจัย และทุนสำหรับนักศึกษาระดับปริญญาโทเพื่อทำวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีพ.ศ.2539 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นการผลิตสร้างประวัติศาสตร์และสนับสนุนการศึกษาประวัติศาสตร์ของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือที่มีประโยชน์ในวงวิชาการ⁴⁹

4) *พิธีดำหัวผู้เจ้านายที่วัดสวนดอก* พิธีสักการะหรือดำหัวผู้เจ้านาย ณ บริเวณวัดสวนดอก เดิมเป็นเรื่องที่เจ้านายฝ่ายเหนือปฏิบัติกันเป็นการภายในในช่วงประเพณีปีใหม่เมือง (สงกรานต์) จนกระทั่งปีพ.ศ.2539 ในวาระเชียงใหม่ 700 ปีจึงมีการจัดกิจกรรมอย่างยิ่งใหญ่ เปิดโอกาสให้หน่วยงานราชการ ภาคเอกชน และภาคประชาชนมีส่วนร่วม และจัดเป็นกิจกรรมสำคัญในระดับจังหวัดต่อมา

5) *พิธีไหว้สาธุพระเจ้าอินทวิชยานนท์* มีการจัดบนดอยอินทนนท์ ในปีพ.ศ.2539 เช่นกัน

6) *การร่วมงานสักการะอนุสาวรีย์พระเจ้ากาวิละ* นับตั้งแต่ปีพ.ศ.2509 มีการริเริ่มสร้างอนุสาวรีย์พระเจ้ากาวิละ เจ้าหลวงเชียงใหม่พระองค์แรก อนุสาวรีย์สร้างเสร็จในปีพ.ศ. 2515 โดยใช้วันสถาปนาค่ายกาวิละเป็นวันสำคัญและเริ่มจัดพิธีสักการะทุกปีในวันที่ 5 กุมภาพันธ์ ทางทหารได้ให้เกียรติเจ้านายฝ่ายเหนือร่วมเป็นเจ้าภาพ โดยเฉพาะในปีพ.ศ.2534 มีการสร้างอาคารอนุสรณ์พระเจ้ากาวิละขึ้นด้านหลังอนุสาวรีย์เพื่อเป็นพิพิธภัณฑ์และหอประวัติศาสตร์ ซึ่งได้รับความอนุเคราะห์ในการบริจาคของใช้ส่วนตัวของเจ้านายฝ่ายเหนือ นอกจากนี้ยังมีการสร้างอนุสาวรีย์พระเจ้ากาวิละอีกหลายแห่ง เช่น โรงเรียนกาวิละอนุกุล โรงเรียนกาวิละวิทยาลัย ฯลฯ ซึ่งแต่ละแห่งได้เชิญเจ้านายฝ่ายเหนือร่วมพิธีเพื่อเชื่อมโยงและสร้างประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระเจ้ากาวิละ

7) *กลุ่มลูกหลานเชื้อสายเจ้าเจ็ดตน* หลังจากการสมโภชเมืองเชียงใหม่ครบรอบ 700 ปี บทบาทที่โดดเด่นในการประกอบพิธีต่างๆ ของชุมชนเจ้านายฝ่ายเหนือได้ส่งผลให้ลูกหลานเจ้านายฝ่ายเหนือมีการรวมตัวกันจัดตั้งกลุ่มชุมชนเจ้านายฝ่ายเหนือขึ้นอีกกลุ่มหนึ่ง เรียกว่า “กลุ่มลูกหลานเชื้อสายเจ้าเจ็ดตน”⁵⁰ กลุ่มนี้มีการรวบรวมรายชื่อบรรดาเจ้านายฝ่ายเหนือและลูกหลานที่ยังมีชีวิตอยู่ และจัดกิจกรรมร่วมกันเป็นการภายใน โดยยึดเอาวันที่ 15 มีนาคม ซึ่งเป็นวันที่รัชกาลที่ 6 พระราชทานนามสกุล ณ เชียงใหม่ อีกทั้งมีการกำหนดตราสัญลักษณ์

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน., 31.

ประจำตระกูล และมีการรวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรม เช่น การบำเพ็ญกุศลถวายรัชกาลที่ 6 นับเป็นความพยายามอีกครั้งในการสร้างประวัติศาสตร์และอัตลักษณ์⁵¹

การสร้างประวัติศาสตร์ของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือโดยมูลนิธินวราชดำรินุรักษ์ฝ่ายเหนือเป็นการสร้างประวัติศาสตร์ในลักษณะที่มุ่งเน้นความจงรักภักดีต่อราชวงศ์จักรี ทุกกิจกรรมจึงดำเนินการไปด้วยความสมานฉันท์ การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้ให้ความสำคัญกับเจ้านายฝ่ายเหนือมากขึ้น ทำให้คนในชุมชนเจ้านายฝ่ายเหนือสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณและผูกพันด้วยความจงรักภักดีมากขึ้น⁵² กิจกรรมการรำลึกถึงประวัติศาสตร์ข้างต้นได้ก่อให้เกิดประเพณีที่สืบเนื่องในหน่วยงานราชการมาจนถึงปัจจุบัน และมีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อบุคคลในประวัติศาสตร์เหล่านั้นมีโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์ที่สามารถสอดคล้องกับความเชื่อในเรื่องการบนบานศาลกล่าวหรือพิธีกรรม เช่น การสร้างเจ้านารายณ์ให้เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์⁵³ ทำให้มูลนิธิ “นวราชดำรินุรักษ์ฝ่ายเหนือ” ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือในระยะหลังที่ขาดตัวแสดงทางการเมืองอย่างเจ้านายสำคัญในช่วงเวลาก่อนหน้า กลายเป็นกลุ่มทุนหลักในการสนับสนุนองค์การศึกษาเพื่อสร้างประวัติศาสตร์ของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือในโลกวิชาการ

สื่อภาพยนตร์และละครโทรทัศน์กับการสร้างการรับรู้เจ้านายฝ่ายเหนือ

นอกจากสื่อสิ่งพิมพ์และงานวิชาการแล้ว การเติบโตของสื่อโทรทัศน์ก็มีส่วนสำคัญในการสร้างการรับรู้การมีอยู่ของกลุ่มผู้ปกครองหรือเจ้านายฝ่ายเหนือ โดยเฉพาะนวนิยายอิงประวัติศาสตร์ที่ถูกสร้างเป็นละครในทศวรรษ 2520 มีการผลิตเรื่องราวที่เล่าถึงรัฐหรือดินแดนสมมุติทางตอนเหนือ โดยใช้ฉากทัศน์แบบภาคเหนือเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะการมีตัวละครเอกที่เป็นเจ้านายสมมุติ ซึ่งมีการสอดแทรกการแต่งกาย บทพูด ประเพณี และวัฒนธรรมของภาคเหนือเพื่อสร้างความน่าสนใจและแปลกตาให้กับผู้ชม⁵⁴ ตัวอย่างละครและภาพยนตร์ที่ผลิต

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, 33.

⁵² เรื่องเดียวกัน, 35.

⁵³ จิรชาติ สันติยศ, “การสร้าง “พระราชชายาเจ้าดารารัศมี” ให้เป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ทศวรรษ 2500-ปัจจุบัน,” *วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย* ปีที่ 30, ฉบับที่ 1 (2553), 36.

⁵⁴ ภัทธวดี ปูนวิจิตร, “ละครโทรทัศน์กับการสร้างอัตลักษณ์ของสตรีล้านนา” (วิทยานิพนธ์วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554), 185.

ขึ้นระหว่างปีพ.ศ.2520-2540 ได้แก่ ภาพยนตร์หนานทิพย์ช้าง (2517) การถ่ายทอดเรื่องราวของมะเมียะในรูปแบบต่างๆ เพลง “มะเมียะ” แต่ง/ขับร้องโดย จรัส มโนเพชร และสุนทรี เวชานนท์ (2520) ภาพยนตร์โทรทัศน์ “มะเมียะ” ในโครงการประกวดรางวัลดาวเทียมทองคำออกอากาศทางช่อง 7 (2526) ละครเพลิงพระนาง (2539) ละครเจ้านาง (2537) ละครวันนีที่รอคอย (2536) ละครรากนครา (2540)

ละครเหล่านี้ โดยเฉพาะละครอิงประวัติศาสตร์ มักมีโครงเรื่องคล้ายคลึงกัน คือเล่าถึงดินแดนสมมุติที่มีความสงบสุขและมีประเพณีภาคเหนือ ก่อนที่จะถูกรุกรานโดยอาณาจักรมอญ เช่น เพลิงพระนาง รากนครา เจ้านาง ในบางเรื่อง เช่น รากนครา ที่เป็นรัฐเล็กๆ ที่ต้องการเป็นอิสระ ตัวละครต้องตัดสินใจเลือกเข้ากับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งระหว่างพม่า(เมืองมณฑล) กับสยามในช่วงเปลี่ยนผ่านจากการรุกรานของเจ้าอาณาจักรมอญ ซึ่งมักจบลงด้วยจุดจบของตัวละครที่ไม่เลือกเข้าข้างฝั่งสยาม ในระยะหลังมีละครสมมุติล้านนาที่เกิดขึ้นตามมาหลังปีพ.ศ.2540 เช่น ละครศิลาฉวี รอยไหม บ่วงบรรจถรณ์ ฯลฯ ละครเหล่านี้มีข้อน่าสังเกตคือ ตัวละครเอกชายหญิงที่เป็นเจ้านายมักมีความไม่สมบูรณ์ มีปมปัญหา และต้องแก้ไขด้วยความรัก ตัวละครหญิงมักต้องได้รับการปกป้องจากความเป็นชายที่เหนือกว่า เช่น ชายสยาม หรือหากเป็นตัวละครที่อ่อนแอไร้ทางสู้ก็มักมีอาฆาตพยาบาทริษยาในรูปแบบของผีหรือวิญญาณร้าย ตัวละครล้านนาทั้งชายและหญิงจึงถูกแทนที่ด้วยภาพลักษณ์ของความงาม อ่อนช้อย และหิวหาแปลกตา กลายเป็นภาพจำที่สำคัญในความทรงจำของผู้ชม นอกจากละครแล้ว การถึงแก่กรรมของเจ้านายสำคัญหลายคนในราวปีพ.ศ.2534 ยังถูกถ่ายทอดผ่านข่าวในพระราชสำนักและรายการสารคดีโทรทัศน์⁵⁵ หนึ่งในเหตุการณ์สำคัญคือ พิธีปลงศพของเจ้าทิพวรรณ ณ เชียงตุง ซึ่งถูกจัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ และถูกนำเสนอเสมือนเป็นฉากสุดท้ายของความยิ่งใหญ่ในเกียรติยศของเจ้านายฝ่ายเหนือ โดยเผยแพร่ผ่านรายการสารคดีโลกสลับลีและรายการโทรทัศน์อีกหลายช่อง

สรุป

หลังจากนโยบายปฏิรูปการปกครองของสยามในปีพ.ศ.2430 ซึ่งผนวกล้านนาเข้าเป็นส่วนหนึ่งของสยาม สถานะและบทบาทของเจ้านายฝ่ายเหนือได้ถูกลดทอนลงเป็นอย่างมากจากเดิมที่เป็นความสัมพันธ์แบบรัฐจารีตสู่การเป็นเพียงมณฑลหนึ่งของสยาม และเจ้านายฝ่าย

⁵⁵ artit jumta, “เจ้าแม่ทิพวรรณ ณ เชียงตุง โลกสลับลี”, YouTube video, 5:48, August 28, 2009, accessed February 29, 2025, <https://www.youtube.com/watch?v=iPS8zMG4Eow>.

เหนือได้สลายตัวลงไปในที่สุด อย่างไรก็ตาม ในทศวรรษ 2500 เจ้านายฝ่ายเหนือได้กลับมามีบทบาทในทางสังคมไทยอีกครั้ง โดยมีปัจจัยสำคัญดังนี้

ประการแรก เจ้านายฝ่ายเหนือมีประมุขของสำคัญอันเป็นศูนย์กลางที่สามารถเชื่อมโยงกับสถาบันกษัตริย์ไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 คือพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ซึ่งมีส่วนในการวางรากฐานและสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของเจ้านายฝ่ายเหนือให้มีลักษณะเด่นที่แตกต่าง แต่สามารถสอดคล้องไปกับอำนาจส่วนกลางได้เป็นอย่างดี นี่คือการกระบวนการปรับตัวทางวัฒนธรรมของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือให้มีความศิวิไลซ์คล้ายคลึงกับสยาม แต่ยังคงมีอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มและมีการสืบทอดขนบธรรมเนียมทางด้านวัฒนธรรมอย่างต่อเนื่องในสายตระกูล รวมถึงสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์อันดีระหว่างเจ้านายฝ่ายเหนือและชนชั้นนำสยาม อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมจึงเป็นอำนาจสำคัญที่เจ้านายฝ่ายเหนือสร้างขึ้นเพื่อผดุงสถานะความเป็น “เจ้า” ในรูปแบบใหม่

ประการที่สอง มีการฟื้นคืนบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่แผ่ขยายอุดมการณ์ในระดับภูมิภาค โดยเฉพาะในช่วงต้นรัชกาลที่ 9 ที่พระมหากษัตริย์เสด็จพระราชดำเนินไปในแต่ละภูมิภาคในฐานะประมุขของประเทศและองค์อัครศาสนูปถัมภก สถาบันกษัตริย์มีความต้องการฟื้นฟูภาพลักษณ์ทางจิตวิญญาณและการแสวงหารากเหง้าของเทวราชาโดยเฉพาะด้านพิธีกรรมและด้านประวัติศาสตร์ การเสด็จพระราชดำเนินมายังภาคเหนือและจังหวัดเชียงใหม่ซึ่งมีกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนืออาศัยที่สืบเชื้อสายอย่างยาวนานใกล้เคียงกับราชวงศ์จักรี และยังมีทุนวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์สำคัญ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะต่างตอบแทน นั่นคือเจ้านายฝ่ายเหนือได้ทำหน้าที่สร้างความศรัทธาและสะท้อนภาพอดีตอันรุ่งเรืองของขนบธรรมเนียมสถาบันกษัตริย์ในระยะแรกเริ่ม เช่น ในพิธีกรรมทูลพระขวัญ และร่วมต้อนรับพระราชอาคันตุกะที่มาเยือนเชียงใหม่ สถาบันกษัตริย์ได้รับการสนับสนุนในการสร้างภาพลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่อสายตาประชาชาติ

สิ่งนี้ส่งผลให้เจ้านายฝ่ายเหนือรวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการผ่านประมุขของสกุลเพื่อสนองภารกิจของสถาบันกษัตริย์ นำไปสู่การเชื่อมโยงเจ้านายฝ่ายเหนือเข้าเป็นเครือข่ายของสถาบันกษัตริย์ ทำให้เจ้านายฝ่ายเหนือบางคนมีบทบาทโดดเด่นขึ้นมาในลักษณะปัจเจกบุคคลที่เป็นที่รู้จักในสังคม ทำหน้าที่เสมือนเป็นตัวแทนภาพลักษณ์ของกลุ่ม เจ้านายฝ่ายเหนือ กระทั่งมีการรวมตัวกันอย่างเป็นทางการในนาม “มูลนิธินิเวศราชดำรินุรักษ์ฝ่ายเหนือ” โดยมีหน่วยงาน

ราชการเป็นผู้นำในการดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรมของจังหวัด และยังเป็นกลุ่มทุนสนับสนุนองค์การศึกษาในการสร้างประวัติศาสตร์ของเจ้านายฝ่ายเหนือในโลกวิชาการ

ประการสุดท้าย การเติบโตของกระแสท้องถิ่นนิยมได้ส่งผลให้เกิดปัญญาชนและองค์การศึกษาในระดับท้องถิ่นที่สร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่น โดยมีเรื่องเล่าของเจ้านายท้องถิ่นเป็นพื้นที่สำคัญ ซึ่งเป็นการสร้างประวัติศาสตร์ที่มุ่งเน้นความจงรักภักดีต่อราชวงศ์จักรี ที่มีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงรัตนโกสินทร์ นอกจากนี้ ภาพยนตร์และละครโทรทัศน์ที่นำเสนออัตลักษณ์ของชาวเหนือโดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือได้รับการเผยแพร่อย่างกว้างขวาง ซึ่งมีผลสำคัญในการสร้างและขยายการรับรู้เกี่ยวกับเจ้านายฝ่ายเหนือให้กับสังคม ปัจจุบันทั้งสามประการที่เชื่อมโยงกันจึงเป็นแรงผลักดันสำคัญที่ทำให้เจ้านายฝ่ายเหนือกลับมามีบทบาทในทางสังคมไทยอีกครั้ง

รายการอ้างอิง

กรภัทร ภาวครานนท์. “The Lost Princess.” (สารคดี)

จดหมายเหตุเรื่องรับเสด็จแลสมโภชพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเสด็จกลับจากยุโรปคราวแรก ใน พ.ศ. 2440.

จิรัชชาติ สันติยะศ. “การสร้าง “พระราชนิพนธ์เจ้าดารารัศมี” ให้เป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ ทศวรรษ 2500-ปัจจุบัน,” วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ฉบับภาษาไทย ปีที่ 30, ฉบับที่ 1 (2553): 25-39.

ชัยพงษ์ สำเนียง. เจ้า พ่อคำ ขาวนา นายทุนและเครือข่ายธุรกิจ การก่อตัวของกลุ่มทุนในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจล้านนา. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2565.

เดือนส่องหล้า สืบสานล้านนา ในโอกาสครบรอบ 80 วัสสา เจ้าดวงเดือน ณ เชียงใหม่. เชียงใหม่, เอส พี พับลิชชิ่ง กรุ๊ป, ม.ป.ป.

ทรงสุข บุญทวงศ์. “การปรับใช้ทุนทางวัฒนธรรมสำหรับอาหารในคุ้มเจ้าหลวงเชียงใหม่สู่มิติการท่องเที่ยวเชิงอาหาร.” วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนาการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยแม่โจ้, 2563.

เบญจวรรณ บุญโทแสง. “พัฒนาการการปรับตัวทางการเมืองของกลุ่มอำนาจท้องถิ่นภายหลังการผนวกดินแดนของสยาม (พ.ศ. 2442-254): กรณีศึกษาตระกูล ณ เชียงใหม่.”

วารสารประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ระดับปริญญาตรี

วิทยานิพนธ์, สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2550.

ประกายกาวิล ณ เชียงใหม่. *เจ้าข้าเองคะ*, พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ขวัญเรือน,
2545.

ปราณี ศิริธร ณ พัทลุง. “รวมบทความสารคดีเพชรล้านนา”

เปลื้องจิ, เมาริตชีโอ. *เจ้าชีวิต เจ้าสรรพสิ่ง: การก่อร่างสร้างภาพลักษณ์สมัยใหม่ของสถาบัน
กษัตริย์สยาม*. แปลโดย วิชา กิตติคุณเสรี. นนทบุรี: ฟาเดียวก้น, 2566.

พระราชชายา เจ้าดารารัศมี *เสด็จเชียงใหม่*. ม.ป.ท: ม.ป.พ, ม.ป.ป.

“พิธีทูลพระขวัญการพ่อนของเจ้านายฝ่ายเหนือถวายเจ้านายกรุงเทพ,” ศิลปวัฒนธรรม, สืบค้น
เมื่อ 20 ธันวาคม 2567, https://www.silpa-mag.com/culture/article_35183.

ภัทรวดี ปุณวิจิตร. “ละครโทรทัศน์กับการสร้างอัตลักษณ์ของสตรีล้านนา.” วิทยานิพนธ์
วารสารศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสื่อสารมวลชน คณะวารสารศาสตร์และ
สื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2554.

ภิญญพันธุ์ พจนะลาวัลย์. *ล้านนาที่เพิ่งสร้าง: ภาคเหนือหลังการปฏิวัติสยาม*. กรุงเทพฯ: สยาม
ปริทัศน์, 2566.

มูลนิธิพระราชดำรินุรักษ์. “ถึงแม้บ้านเมืองจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ให้สามัคคีกัน ให้รวมกลุ่ม
กันรักษาความดีไว้ในฐานะทายาทผู้ครองนคร,” Facebook, 20 ธันวาคม 2567,
<https://www.facebook.com/247584849071733/photos/pb.100064572973937.-2207520000/289131904917027/?type=3>

มูลนิธิพระราชดำรินุรักษ์. “บายศรีทูลพระขวัญ,” Facebook, 20 ธันวาคม 2567,
<https://www.facebook.com/247584849071733/photos/pb.100064572973937.2207520000/253983965098488/?type=3>

“ย้อนบรรยากาศ ปฏิวัติ 2475 “เจ้านายฝ่ายเหนือ” ในเชียงใหม่ มีท่าทีอย่างไร,”
ศิลปวัฒนธรรม, สืบค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2567 https://www.silpa-mag.com/history/article_129650.

ราชกิจจานุเบกษา. ประกาศนายทะเบียนมูลนิธิจังหวัดเชียงใหม่ เรื่อง จดทะเบียนจัดตั้ง “มูลนิธิ
นวรราชดำรินุรักษ์ฝ่ายเหนือ,” เล่ม 109 ตอนที่ 141 หน้า 12440. วันที่ 3
พฤศจิกายน 2535.

รายงานการสัมมนา ประวัติศาสตร์และโบราณคดี (ครั้งที่ 1: ลานนาไทย). เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2510.

ลัญญ์พิชา พิมพ์. “การเสด็จเยี่ยมเชียงใหม่ครั้งแรกเมื่อปี 2501,” สืบค้นเมื่อ 21 ธันวาคม 2567
<https://thelibrary.mju.ac.th/?p=4837>

วรชาติ มีชูบท. *เจ้านายฝ่ายเหนือและตำนานรักมะเมียะ*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2556.

สร้อยดี อ่องสกุล. “พระราชชายาเจ้าดารารัศมีกับงานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ในนครเชียงใหม่,” *วารสารประวัติศาสตร์ มศว*, ปีที่ 47 ฉบับที่ 1 (2565): 139-149.

สมโชติ อ่องสกุล. *ชุมชนเจ้านายฝ่ายเหนือ กับการสร้างประวัติศาสตร์*. ม.ป.ท: ม.ป.พ, ม.ป.ป.

“สัมพันธ์ เจ้านายสตรีล้านนา กับเจ้านาย-ขุนนางสยาม ความรัก ผลประโยชน์ การเมือง?,”
ศิลปวัฒนธรรม, สืบค้นเมื่อ 20 ธันวาคม 2567, https://www.silpa-mag.com/history/article_79340.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีเจ้าราชบุตร(วงศ์ตะวัน ณ เชียงใหม่) 12 มกราคม 2516.

อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมศรีนวล ณ เชียงใหม่ 18 มกราคม 2535.

aritit jumta. “เจ้าแม่ทิพวรรณ ณ เชียงตุง โลกสลบสี.” YouTube. Posted August 28.

2009. Accessed February 29, 2025. [https://www.](https://www.youtube.com/watch?v=iPS8zMG4Eow)

[youtube.com/watch?v=iPS8zMG4Eow](https://www.youtube.com/watch?v=iPS8zMG4Eow).